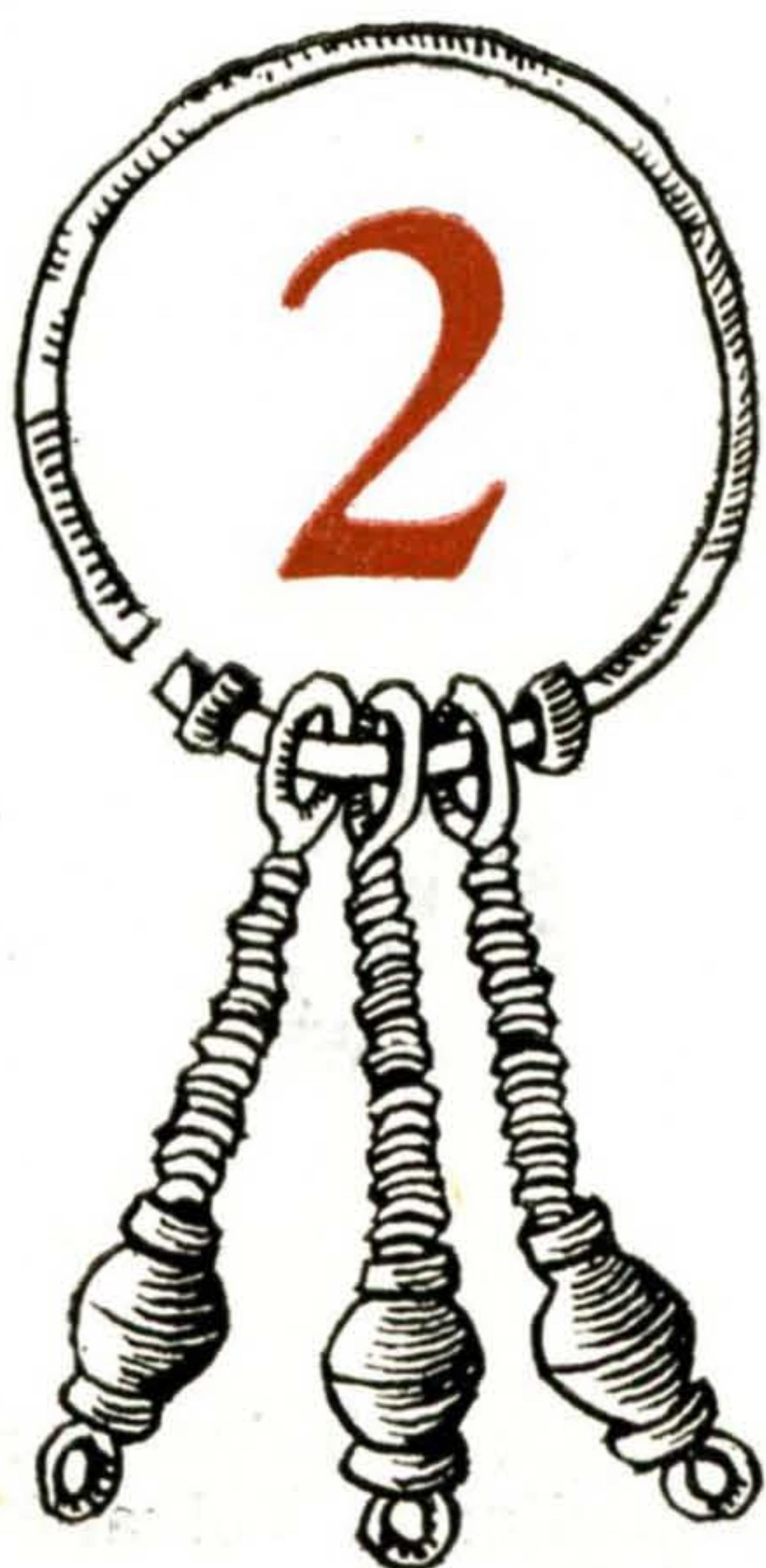

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

PIRMYKŠTĖS BENDRUOMENĖS IRIMAS

VILNIUS „MOKSLAS“ 1981

Redakcinė kolegija

istorijos m. daktaras MECISLOVAS JUCAS
istorijos m. daktarė RIMUTĖ RIMANTIENĖ
istorijos m. daktarė LTSR MA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUŠKIENĖ (ats. redaktorė)
istorijos m. kandidatė LAIMA VAITKUNSKIENĖ
(ats. sekretorė)

Brėžinius spaudai parengė DANUTĖ SKROMANIENĖ
Nuotraukos — skyrių autorių ir KAZIMIERO VAINORO

Li227 Lietuvos archeologija: [Straipsnių rinkinys] / LTSR MA Istorijos in-tas; Red. kolegija: R. Volkaitė-Kulikauskienė (ats. red.) ir kt.— V.: Mokslas, 1979.

Leidž. nuo 1979 m.

[Kn.] 2. Pirmynkštės bendruomenės irimas. 1981. 116 p., iliustr. Str. santr. rus. Bibliogr.: p. 111—116.

Antrojoje knygoje, remiantis archeologinių tyrinėjimų medžiaga, nušviečiama visuomeninių santyklių raida Lietuvoje. Darbe aptariami jvairūs archeologiniai paminklai, kurie vienu ar kitu aspektu įneša šviesos į pirmynkštės bendruomenės irimo laikotarpio visuomeninių santyklių nagrinėjimą.

BBK 63.4(2L)
902.6

0507000000

L 10602—186
M 854(08)—81 Z—82

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu
© LTSR Mokslų Akademijos Istorijos institutas, 1981

ты придерживается мнения, что погребения, для которых характерны части коня, предметы конской сбруи, снаряжения всадника и оружие, нельзя связывать лишь с определенным этносом. Можно предположить, что это погребения представителей определенных общественных слоев.

Изучение обряда погребения и состава по-гребального инвентаря позволяет сделать вывод, что в Литве в VII—XII вв. ритуал жертвоприношения коня совершался только при погребении мужчин, принадлежавших к правящим слоям, каковыми являлись властелины, правители общин, знатные воины, входившие в состав военной дружины. Этот ритуал соблюдался и при погребении мальчиков из знатных семей. В последнем случае в жертву иногда приносили жеребенка (рис. 3; 6:1). Судя по количеству погребений, мужчины правящего слоя составляли меньшинство общины. Например, в могильнике Каштауналяй таких погребений было 15%, Паэжерис — 11,2, Бикавенай — 11,7, Парагаудис — 11,5, Упина — 6,6, Жасинас — 17,2%.

Обряд жертвоприношения коня отражает не только социальные моменты, но и определенную специфику идеологических взглядов, выражавшуюся на практике принципами магии. Обычно в языческих верованиях голове коня приписывается магическая сила: она, якобы, приносит счастье и всяческие блага, оберегает от злых духов и всего дурного. По-видимому, именно с такой целью и клалась голова коня поверх гроба умершего.

В заключение следует заметить, что в будущем возможно расширение как ареала, так и хронологии рассматриваемого обряда. Повод для такого предположения дают раскопки могильника Плинкайгалис, находившегося в Центральной Литве (Кедайнский р-н). Здесь вскрыто погребение конца V в. с трупоположением знатного мужчины, на правой ноге которого обнаружены остатки конской челюсти. Является ли эта находка намеком на обряд жертвоприношения коня, утверждать пока рано, так как раскопки могильника Плинкайгалис продолжаются, а материалы еще не подвергались анализу и научной обработке.

IX—XIII a. STIKLO KAROLIAI LIETUVOJE

O. KUNCIENĖ

Tyrinėjant Lietuvos archeologinius paminklus, ypač kapinynus, be kitų papuošalų, neretai juose aptinkama ir spalvoto stiklo karolių. Jų mūsų teritorijoje, kaip ir kaimyninėse baltų giminėse, pasirodė jau pirmaisiais mūsų eros amžiais (LLM, t. 1, pav. 98; LAB, p. 206) ir nemažai rasta II—IV a. kapinynuose: Seredžiuje (Рузинас J., 1938, p. 217; LAB, p. 207, 134 pav. апо-чие), Pavėkiuose (LAB, p. 207, 134 pav. viršuje), Sargėnuose, Veršvuose ir kt. Tai dažniausiai vienspalvių ir margų vadinančių emaliuo karolių apvaros. Pastarąsias tyrinėtojai skiria importui iš buvusių Romos provincijų (Michelbertas M., 1972, p. 34—47; LAA, t. 4, p. 131—133).

Pasirodė pirmaisiais m. e. šimtmečiais kaip mirusiojo aprangos dalis karoliai neišnyko ir V—VII a., bet jų sumažėjo (Tautavičius A., 1972a, p. 142), nerasta vien stiklo karolių apvarų, o daugiausia kartu su žalvarinėmis išvijomis ar net gintaro karoliais (LAB, p. 326—327); neįvairios ir jų formos (Michelbertas M., 1972, p. 47).

Nuo VIII a. karolių vėl padaugėjo ir tarp IX—XIII a. archeologinių radinių jie užima reikšmingą vietą. Karoliai kol kas išsamiai dar netyrinėti, o tik paminėti kai kuriose publikacijose.

jose bei apibendrinančiuose darbuose. Todėl ir literatūros apie juos nedaug (LLM, t. 1, pav. 391, 464, 465; LAB, p. 471; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 155; 1971, p. 24, pav. 2; Kuncienė O., 1972, p. 180).

Kiek nuodugniau karoliai ištirti ir paskelbti kaimyninėje Latvijoje (Щапова Ю. Л. и Даига И. В., 1961, с. 185—196; Мугуревич Э. С., 1965, с. 71—77), dar didesnio dėmesio susilaukė Senosios Rusios žemėse aptiktieji (Арциховский А. В., 1930, с. 28—35; Безбородов М. А., 1956; Деопик В. Б., 1961, с. 215—221; Щапова Ю. Л., 1956, с. 164—179; 1962, с. 81—96; 1972, с. 73—76; 1975, с. 134—155; Львова З. А., 1958). Atlikti jų technologiniai tyrimai, karoliai suklasifikuoti. Tos pačios klasifikacijos laikomasi aprašant bei nagrinėjant ir Lietuvoje rastus minėto laikotarpio spalvoto stiklo karolius.

Technologiskai ištirti 39 karoliai iš 13 vietovių¹.

¹ 37 karolių technologinę analizę Maskvos valstybinio universiteto Istorijos fakulteto archeologinėje laboratorijoje atliko ist. m. kand. J. Šciapova (duomenys yra IIAS), o 2 karolius ištirė K. Strazdas (Страздас К., 1980, с. 47—64).

Spalvoto stiklo karolių Lietuvoje dažniausiai aptinkama laidojimo paminkluose, nors jų pasitaiko ir kai kuriuose piliakalniuose². Rasta apie 4500 iš 80 radimo vietų; tiksliai pasakyti jų skaičius ir chronologijos kol kas negalima. Daugiausia jų yra moterų kapuose, mažiau — vyrų (Palanga k. Nr. 33, 49, 206 ir kt.) bei vakių (Palanga k. 145, 333). Čia jų aptikta pavienių ir apvaromis, dažniausiai ant krūtinės, o kartais ir prie galvos. Pvz., Palangoje kape Nr. 30 mirusiosios krūtinės vietoje rasta 74 jvairiaspalviai stiklo karoliai, o kape Nr. 147 — 221; kape Nr. 19 buvo dviejų eilių, o kape Nr. 37 — net trijų eilių apvaros. Be to, stiklo karoliai apvarose neretai būdavo pamaišomi su žalvario ir gintaro karoliais (Palanga k. Nr. 19, Gintališkė k. Nr. 5, Lazdininkai k. Nr. 16 — KVIM tyrinėjimai) arba žalvario jvijomis (Palanga k. Nr. 9, 37, 104) (pav. 1 : 58), Bradeliškių piliai, Kiauleikiai (LLM, t. 1, pav. 466) ir net su arabų dirchemais (Palanga k. Nr. 87). Nere tai būna suverta ant vilnonio siūlo (Lazdininkai k. Nr. 81; 1976 m. tyr.) arba ant žalvarinės vielos (Gintališkė k. Nr. 5).

Karoliais papuošdavo ne tik mirusiuju kaklą, bet ir galvos dangą. Pvz., Palangoje kape Nr. 62 prie mirusiosios viršugalvio rasta 39 smulkūs suploto rutulio formos karoliukai (biseriai). Iš jų būdavo daromi galvos papuošalai, vadinamieji apgalviai. Vienas apgalvis iš plonyčių žalvarinių vielučių, ant kurių užmauta nedideli rausvi ir juodi stiklo karoliukai, aptiktas Siraičiuose. Kitas toks pats rastas Plungės apylinkėse (Butėnienė E., 1959, p. 164; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1959, p. 48—49, pav. 21). Panašių papuošalų aptikta Gintališkėje, Plungės raj., kape Nr. 5, kur taip pat ant žalvarinių vielučių suverta 5 eilės smulkių spalvotų karolių (LLM, t. 1, pav. 415; Butėnienė E., 1959, p. 164—165; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1959, p. 48; Vaitkuskienė L., 1979, p. 56).

Smulkiais mėlynais karoliukais papuošta ir Sarių XIII—XIV a. mirusių moterų galvos dangą (Kuncienė O., 1974, p. 68—69, pav. 3). Jais, matyt, buvo dabinamos ne tik galvos, bet ir draubžiai. Tai liudytų jau minėtame Siraičių kape Nr. 18 tošinėje dėžutėje rastas audinio gabala su smulkiais stiklo karoliukais (Butėnienė E., 1959, p. 162—163).

Kai kurie tyrinėtojai yra nustatę, kad stiklo karoliai galėjo būti vartojami kaip papuošalai (Суханова И. М., 1962, c. 428—431), kaip prekybos objektas (Фехнер М. Ф., 1961, c. 46—54), o kai kada — net kaip pinigai (Янин В. Л., 1956, c. 179; Mygurevič Ə. C., 1965, c. 76).

² Bradeliškės, Vilniaus raj., Kaukai, Alytaus raj., Kereliai, Kupiškio raj., Mažulonys, Ignalinos raj., Vosgėliai, Zarasų raj.

Daugiausia spalvoto stiklo karolių sukaupta IEM ir KVIM. Jie aptikti dažniausiai per sisteminus tyrinėjimus, kiti — atsitiktinai, bet radiamo vienos žinomas. Nemaža jų yra ir kituose respublikos muziejuose³, bet daugumos neaiškios radimo aplinkybės, o dar dalis — privačių kraštotoyrininkų rinkiniuose.

Rašant straipsnį, naudotasi ne tik muzieju fonduose esančiais, bet ir knygose bei straipsniuose paminėtais karoliais. Kaip jau sakyta, stiklo karolių Lietuvoje nuo VIII a. pagausėja. Todėl straipsnyje, be nagrinėjamų IX—XIII a., bus aptariami ir VIII a., ypač iš tų paminklų, kurie siekia šimtmečio pabaigą bei IX a. pradžią, ir net iš XIV amžiaus.

Straipsnio tikslas — suklasifikuoti Lietuvoje rastus IX—XIII a. karolius, patikslinti chronologiją, panagrinėti juos kaip papuošalus, kaip turtingųjų įkapes, pasekti kilmę, juo labiau, kad dauguma tyrinėtojų linkę manysti, jog jie yra nevietiniai (Щапова Ю. Л. и Даўга И. В., 1961, с. 194—195; Мугуревиц Ә. С., 1965, с. 71, ч. 21; Страздас К., 1980, с. 47—53).

Lietuvoje aptiktus karolius pagal spalvą skiriame į 2 pagrindines grupes: vienspalvius ir margus (pav. 1 : 43—57).

VIENSPALVIAI KAROLIAI

Lietuvoje jų daugiausia. Dažniausiai pasitako tamsiai mėlynų, rečiau — žydrų, geltonų, raudonų, violetinių ir kitų spalvų bei atspalvių.

Pagal formą karolius galima būtų skirti į 3 pogrupius: apvalūs, rantyti ir kampuoti.

Apvalūs karoliai. Vienspalvių karolių grupėje jų daugiausia. Sie karoliai nevienodos formos: pagal ją galima skirti keletą tipų: žiedo arba suploto rutulio, rutulio, statinaitės ir elipsės, ritinio, citrinos, nupjauto kūgio formos ir biseriniai karoliai.

Žiedo arba suploto rutulio formos karoliai. Tai gausiausias tipas Lietuvoje. Jų aptikta daugiau kaip 1300 25-oje radiamo vietose. Daugiausia Palangoje, Stragnuose ir Švėkšnoje. Jie yra viengubi, dvigubi, trigubi, penkiagubi ir net septyngubi (pav. 1 : 4, 7, 9, 17, 18, 34—36); jvairaus dydžio: 0,5—0,9 cm skersmens ir 0,4—0,6 cm aukščio. Daugiagubi karoliukai paprastai mažesnio skersmens, bet ilgesni.

Šio tipo karolius dar galima skirti į du tarsi potipius: žiedo formos (pav. 1 : 4) ir suploto rutulio (pav. 1 : 9, 35, 36). Žiedo formos karoliai 0,8—1,2 cm skersmens, 0,4—0,6 cm aukščio, skyliutės gana didelės — 0,6—0,9 cm skersmens; beveik visi tamsiai mėlyni, primena juostinį žiedą. Suploto rutulio formos karoliai 0,9—1,1 cm skers-

³ Kl. KM, Kr. KM, PGM, ŠAM, ŠKM, TCM.

mens, 0,6—0,8 cm aukščio, skylutės visai mažos, vos siūlui įverti.

Karolių su didelėmis skylutėmis kol kas daugiausia aptikta Stragnuose ir Švēkšnoje. Jų yra mėlynos, geltonos, žalios, violetinės, juodos spalvos. Vyrauja tamsiai mėlyni. Jų rasta daugiau kaip 700; daugiausia viengubų. Geltonų dažniau pasitaiko dvigubų ir daugiagubų. Visi iš neskaidraus ar pusiau skaidraus stiklo.

Kuriam laikotarpiui skirti šiuos karolius, ar jie vienalaikiai? Kai kurie tyrinėtojai linkę manyti, kad mažesni karoliai yra ankstyvesni (Mygurevič E. C., 1965, c. 72). Apie Lietuvoje rastus šito pasakyti negalima, nes Stragnuose ir Švēkšnoje karoliai iš suardytų kapų — atsitiktiniai, o kitose vietovėse tuose pačiuose kapuose aptinkama ir didesnių, ir mažesnių. Pvz., Palangoje kape Nr. 62 rasti 7 didesni — 0,7—0,9 cm, 39 mažučiai — 0,2—0,3 cm skersmens, kape Nr. 331 — 85 karoliai: 50 stambesnių ir 35 smulkūs. Remiantis Palangos kapinyno medžiaga, kur karolių aptikta kape Nr. 49 su pasagine sege daugiakampėmis galvutėmis, kape Nr. 34a — su plokšteliniu smeigtu, vytine antkakle kilpiniais, galais, jie datuojami IX—XI amžiumi. Tam pačiam laikotarpiui ir net XII—XIV a. skiriami Latvijos (Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, c. 112; Mygurevič E. C., 1965, c. 72), taip pat X—XI a. Naugardo ir kitų Senosios Rusios vietovių karoliai, nors čia jų aptinkama net XII—XIII a. paminkluose (Щапова Ю. Л., 1956, c. 167).

Antrą vietą pagal daugumą užima geltono stiklo karoliai, labiau pramenantys suplotą rutuli negu žiedą. Jie smulkesni — 0,5—0,8 cm skersmens; skylutės mažesnės. Jų rasta: Vosgeliuose — 2 karoliai, Stragnuose — 8, Palangoje — 4 kapuose, skaičius tiksliai nežinomas, nes tyrinėjimų ataskaitose pažymėta, pvz.: Palangoje kape Nr. 147 rasta 221 smulkių geltonų ir balzganų karoliukų apvara dabar jau beveik sunykusi.

Toliau eina žallo stiklo taip pat suploto rutilio formos karoliukai. Jų rasta Palangoje (kapuose Nr. 31, 62, 71, 151, 189, 271), Nikėliuose — 1 karolis, Stragnuose — 1, Mažulonyse — žalių ir geltonų karoliukų apvarėlė (Daugudis V., 1961, p. 30).

Žali karoliai padaryti iš pusiau skaidraus stiklo ir yra didesni: 0,9—1 cm skersmens ir 0,6—0,9 cm aukščio. Mažulonių apvarose jie mažesni — 0,3—0,5 cm skersmens.

Nedaug žallo stiklo karolių aptikta ir Lietuvoje (Mygurevič E. C., 1965, c. 73), kiek labiau jie paplitę Senosios Rusios teritorijoje: vien Naugarde rastas 61 (Щапова Ю. Л., 1956, c. 168—169). Lietuvoje aptikta ir kitų spalvų karolių: 5 — raudoni, juodas, baltas, violetinis. Bet, kaip matyti, jų nedaug. Visi, išskyrus žalius, padaryti iš neskaidraus stiklo. Išvardytų

spalvų karolių taip pat labai mažai rasta ir Lietuvoje (Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, c. 187). Analogiškų pasitaikė Smolensko žemėse (Мугуревич Э. С., 1965, c. 73).

Žiedo — suploto rutilio — formos karoliai ir mėlynos, ir kitų spalvų Lietuvoje daugiausia buvo nešiojami X—XIII amžiuje. Šiuo laikotarpiu jų žinoma kaimyninėje Latvijoje, Lenkijoje ir visoje Rytų Europoje.

Rutulio formos karolių Lietuvoje aptikta nedaug, apie 110 13-oje radimo vietų⁴. Tyrinėtojai dažnai tapatina juos su suploto pusrutulio formos karoliais ir vadina apvalaisiais.

Šiam tipui skiriami rutulį pramenantys vienodo aukščio ir skersmens karoliai (pav. 1 : 1—3, 24). Vyrauja mažučiai, tarsi žirniai, 0,4—0,6 cm skersmens (Lazdininkai k. Nr. 75, 81; 1976 m. tyr.; Laiviai k. Nr. 181, Palanga k. Nr. 70, 189, Paulaičiai ir kt.); yra ir didesnių, 0,8—1 cm skersmens (Palanga k. Nr. 31, Laiviai k. Nr. 13, Stragnai ir kt.).

Karoliai įvairių spalvų. Dažniausiai pasitaiko tamsiai mėlynų, o kitų spalvų aptikta labai nedaug, vos po kelis karolius: 11 geltonų, 9 žali, 5 raudoni, po 3 baltus ir juodus. Beveik visi padaryti iš neskaidraus stiklo.

Lietuvoje rutulio formos karoliai, sprendžiant iš kapų inventoriaus (pvz., Palangoje k. Nr. 70 rasti su žalvarine antkakle storėjančiais galais, k. Nr. 333 — su plokštelinėmis segėmis sti „svastika“ viduryje), datuojami IX—XIII amžiumi. Tokios formos karolių nemažai rasta Naugarde ir kitose Senosios Rusios vietovėse (Щапова Ю. Л., 1956, c. 165, табл. I : 1, 2).

Statinaitės ir elipsės formos karolių (pav. 1 : 10—12) Lietuvoje aptikta maždaug 70 20-yje radimo vietų. Jie didesni už jau aprašytus rutulio ir suploto rutulio formos karolius: nuo 0,5 iki 1,3 cm aukščio, 0,5—0,7 cm skersmens. Skylutės mažos, vos siūlui įverti. Jie padaryti iš tamsiai mėlyno, žydro, balto, geltono, žallo, juodo ir raudono neskaidraus arba pusiau skaidraus stiklo. Vyrauja tamsiai mėlynos spalvos karoliai — 17; 11 baltų, 3 geltoni, 3 žali, 3 žydri, po 1 juodą ir raudoną.

Statinaitės formos karoliai, sprendžiant iš Palangos kapo Nr. 190 radinių (žalvarinio smeigtuko plokščia ažūrine galvute, kryžinio smeigto), datuojami X—XII amžiumi.

Tokių karolių nemažai rasta Naugarde bei kituose XI—XII a. rytų slavų archeologiniuose paminkluose (Щапова Ю. Л., 1956, c. 170).

Ritinio formos karoliai (pav. 1 : 5, 6, 25, 37—42) pagal gausumą apskritų karolių grupėje užima antrą vietą. Aptikta maždaug 400 6-oje radimo vietose: daugiausia Stragnuo-

⁴ Visų grupių ir tipų karolių radimvietės pažymėtos schemae p. 85.

se — 181, Švėkšnoje — 163, Viešvilėje — 24, Palangoje — 10, kitur — po kelis. Vieni yra taisyklingos formos ir masyvesni, 0,7—1,2 cm skersmens ir 0,5—0,9 cm aukščio, kiti mažesni — 0,4—0,5 cm skersmens ir 0,2—0,3 cm aukščio. Pastarieji yra netaisyklingos formos, tarsi nukirstais galais (pav. 1 : 6, 37, 41, 42).

Beveik visi ritinio formos karoliai padaryti iš tamsiai mėlyno neskaidraus stiklo. Rastas tiktais 1 žydras Jakštaičiuose ir balsvas, žalsvas bei žalias — Stragnuose. Kitų spalvų karoliai yra gerokai didesni už mėlynus: iki 2 cm skersmens ir iki 0,8 cm aukščio.

Dataivimui medžiagos duoda Palangos kape Nr. 144 aptikti radiniai: žalvarinis smeigtas trikampe ažūrine galvute, kryžinis smeigtas, kurio galvutė padengta sidabru, juostinės apyrankės storėjančiais galais. Sprendžiant iš minėtų radinių, karoliai turėtų priklausyti IX—XI amžiui.

Latvijoje tokios formos karolių irgi pasitaiko. Jie paauksuoti arba pasidabruoti (Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, с. 188, рис. 1 : 21, 22; Мугуревич Э. С., 1965, с. 73, табл. XI : 24, 25).

Panašiausių karolių yra Naugarde (Щапова Ю. Л., 1956, с. 171, табл. I : 18), ir jie skiriami X—XI amžiui.

Citrinos formos karoliukų (pav. 1 : 19—23) Lietuvoje aptikta nedaug — apie 80 6-oje radimo vietose. Daugiausia pasitaikė Kaukų piliakalnyje — 51, Palaukėje, Vilniaus raj., — 11. Tuo tarpu pajūrio zonoje, vakarų Lietuvos kapinynuose (Švėkšnoje, Stragnuose, Žasine) — tik po 2—4. Jie nedideli, 0,5—0,6 cm skersmens, daugiausia dvigubi, trigubi, keturgubi ir t. t. (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971, pav. 2). Dažniausiai pasitaiko geltono neskaidraus (62) bei tamsiai mėlyno stiklo (15), pasidabruotų karoliukų (pav. 1 : 23). Kitų spalvų labai nedaug — 2 pilki ir žydras.

Šios formos karoliukai, sprendžiant iš Žasino kapinyno kapo Nr. 31 radinių — įmovinių ietigalių karklo lapo formos plunksnomis, juostinio pentino, pasaginės segės atvyniotais galais ir kitos medžiagos,— datuojami X—XI amžiumi. Tam pačiam laikotarpiui skiriami ir Senosios Rusios žemėl pilkapynuose bei Naugarde ir kituose miestuose aptikti karoliai (Щапова Ю. Л., 1956, с. 173—174; Штыхов Г. В., 1978, с. 115, рис. 9—12).

Dvigubo nupjauto kūgio formos karolių (pav. 1 : 13—15) Lietuvoje aptikta nedaug — apie 30 13-oje radimo vietų. Jie vienodos formos su gintaro dvigubo kūgio formos karoliais, kurie Lietuvoje buvo ypač mėgstami.

Palyginti su jau aprašytaisiais, šie didesni — 1—1,9 cm skersmens ir 0,6—1,4 cm aukščio, pa-

daryti iš pusiau skaidraus tamsiai mėlyno (12), žalio (10), žydro (4), raudono (2) ir balsvo (2) stiklo. Jų rasta ir žirgų kapuose (Pakarių, Kauko raj., k. Nr. 9 ir Pakalniškių, Šakių raj., k. Nr. 95).

Dabar turimais duomenimis, jų aptikta Latvijoje (Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, с. 188, рис. I : 13), Lenkijoje (Musianowicz K., Waliska-Kempisty E., 1959, lent. IX : 13, 14), rytų slavų žemėse (Щапова Ю. Л., 1956, с. 169—171, табл. I : 14) ir Pietryčių Europoje VI—IX a. paminkluose (Деопик В. Б., 1961, с. 217, рис. 4 : 4).

Latvijoje šie karoliai datuojami X—XI a. (Мугуревич Э. С., 1965, с. 74). Lietuvoje aptinkama ir IX—XI a. kapuose, o kai kur (Galvyčiuose) jie išsilaike net iki XV—XVI amžiaus.

Atkreiptinas dėmesys į retai Lietuvoje pasitaikančius paauksuotus ir pasidabruotus karolius (pav. 1 : 23). Jų žinoma iš 4 radimo vietų⁵. Pagal formą atskiro tipo jie nesudaro. Tai daugiausia suploto rutulio ir citrinos, nors pavienių pasitaiko ritinio ir net elipsės formos. Jie nedideli — 0,6—0,8 cm skersmens.

Kai kurie tyrinėtojai juos sieja su metalu padengtais karoliais (Мугуревич Э. С., 1965, с. 74). Rytų slavų žemėse, taip pat Asuotės (Asote) piliakalnyje rastų karolių spektrinė analizė parodė, kad dažniausiai jie būna padengti aukso arba sidabro plėvele (Безбородов М. А., 1959, с. 232; Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, с. 188).

Literatūroje jie vadinami tiesiog paauksuotais ir pasidabruotais stiklo karoliais (Щапова Ю. Л., 1956, с. 171—172; Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, с. 188; Мугуревич Э. С., 1965, с. 74).

Tarp Latvijoje ir Naugarde aptiktų paauksuotų ir pasidabruotų karolių dažniau pasitaikė kūgio ir ritinio formos. Latvijoje jų aptikta daug daugiau — apie 900 40-yje radimo vietų (Мугуревич Э. С., 1965, с. 74).

Paauksuoti ir pasidabruoti karoliai nesudaro atskirų apvarų, dažniausiai būna suverti su kitais. Jų paprastai aptinkama pačiuose turtinėsiuose moterų kapuose, pvz., Palangoje kape Nr. 12 su 2 antkaklėmis, sege, 2 apyrankėmis, žiedais, geriamųjų ragų liekanomis, karolių apvara, kape Nr. 30 — irgi su daug radinių.

Lietuvoje rasti pasidabruoti ir paauksuoti karoliai, remiantis Palangos kapų Nr. 12 ir 30 medžiaga — kryžiniai smeigtukais, smeigtu plokščia ažūrine galvute, juostinėmis apyrankėmis platėjančiais galais, lankinėmis laiptelinėmis segėmis,— datuojami VIII a. pabaiga ir IX—X amžiumi.

⁵ Кауки (Kr.M), Каукай (IEM, AR 500 : 351, 400), Palanga k. Nr. 12, 30, 194 (IEM, AR 396 : 89 : 245, 1558, visų apvarų numeriai bendri), Stragnai (IEM, AR 38 : 2416).

1 pav. Stiklo karoliai: 1, 2, 4—6, 9, 14, 25, 31, 46, 55—iš Švėkšnos, 3, 7, 8, 13, 16—19, 26—28, 30, 32, 43, 44, 50—53, 57—iš Stragnų, 10—12—iš centrinės Lietuvos, radimo vietas nežinomas, 15, 35, 36—iš Vosgelių, 20—23, 34—iš Kaukų, 24—iš Palangos, atsitiktinis, 29—iš

Palangos k. Nr. 128, 33—iš Palangos k. Nr. 346, 37—42—iš Palangos k. Nr. 144, 45—iš Palangos k. Nr. 128, 47—iš Kurkliniškių, 48—iš Jurgaičių, atsitiktinis, 49—iš Grigiškių (Neravų), atsitiktinis, 54—iš Palangos k. Nr. 70, 56—iš Palaukės, 58—iš Palangos k. Nr. 104

žumi. Latvijoje jie daugiausia buvo paplitę XI a. antrojoje pusėje (Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, с. 188—189; Мугуревич Э. С., 1965, с. 74—75).

Naugarde aptikti X—XI a. kultūriname sluoksnyje (Щапова Ю. Л., 1956, с. 171—172), o kitose Senosios Rusios vietovėse — net ir XII a. (Львова З. А., 1959, с. 327).

IX—XII amžiuje jie gana plačiai buvo paplitę Rytų ir Vakarų Europoje, Vidurinėje Azijoje, Švedijoje, Vengrijoje, Čekoslovakijoje ir kitur (Щапова Ю. Л., 1962, с. 89).

Biseriniai karoliukai naudoti drabužiams, galvos dangai ir net tošinėms dėžutėms papuošti (Palanga k. Nr. 31). Tikslų skaičių nustatyti sunku, nes jie labai smulkūs, ir renkamų iš kapų dauguma subyra. Todėl apie jų skaičių galima sužinoti tik iš tyrinėjimų ataskaitų, bet kartais ir jose nebūna nurodyta nei skaičiaus, nei spalvos, o tik paminėta, kad tokį karoliukų rasta.

Kiek geriau jie išlikę Jurgaičiuose kape Nr. 14. Čia aptikta 80 geltonų ir balkšvų 1,5—3 mm skersmens karoliukų apvarėlė. Paežeryje kartu su gintaro karoliais buvo suverti ir 38 gelsvi bei žali smulkučiai karoliukai. Jie daugiausia rutulio arba suploto rutulio formos, nors Kurkliniškiuose ir Stragnuose aptikta ritinio formos, netaisyklingai nukirstais galais, tarsi kapotų. Žinoma 12 šio tipo karolių radimo vietų⁶.

Jų spalvos tokios pat, kaip ir anksčiau aprašytų apvalių: vyrauja geltoni ir žali, mažiau tamsiai mėlyni.

Biseriniai karoliai tuo metu buvo brangūs ir labai vertinami. Senosios Rusios moterys už kiekvieną mokėdavo po 15—20 kapeikų sidabru (Безбородов М. А., 1956, с. 187). Todėl ir ne nuostabu, kad Lietuvos archeologinėje medžiagoje jų rasta nedaug.

Sprendžiant iš Paežerio ir Jurgaičių kapynyno medžiagos, biseriniai karoliai būdingi VII—VIII amžiui. Be abejo, jais puoštasi ir vėliau — X—XII amžiuje. Tai liudija Palangos ir Paulaičių kapynynų radiniai. Karoliukų aptikta net XIII—XIV a. Sarių, Švenčionių raj., kapuose. Jais puošta galvos danga.

Biseriniai karoliukai taip pat ilgai dabintasi kaimyninėje Latvijoje (Мугуревич Э. С., 1965, с. 74—75), Senosios Rusios žemėse (Щапова Ю. Л., 1956, с. 172—174), ypač daug jų aptikta VIII—IX a. Padneprės paminkluose (Школьникова Н. А., 1978, с. 103, рис. 2 : 1—3) ir net Rytų Europos stepių klajoklių kapuose (Федоров-Давыдов Г. А., 1966, с. 72).

⁶ Гintališkė, Plungės raj., Jurgaičiai, Šilutės raj., Kurkliniškiai, Ukmergės raj., Mažulonys, Ignalinos raj., Paežeris, Šilalės raj., Palanga, Paulaičiai, Šilutės raj., Plungės apylinkės, Sariai, Švenčionių raj., Siraičiai, Telšių raj., Stakai, Šalčininkų raj., Stragnai, Klaipėdos raj.

Rantytai karoliai. Rantytų karolių, kaip ir apvalių, gana dažnai aptinkama laidojimo paminkluose. Daugiausia jų vakarinėje Lietuvos dalyje, kartais pasitaiko net apvarų (LLM, т. 1, pav. 391, 464; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 144, pav. 2). Iš viso rasta apie 600 karolių, daugiausia — Stragnuose ir Švėkšnoje.

Šių karolių, kaip ir anksčiau aprašytų apvalių, lygių, galima skirti tris tipus: žiedo arba suploto rutulio, statinaitės arba elipsės ir ritinio formos. Visų tipų karoliuose įrežti išilginiai grioveliai (pav. 1 : 26—31).

Žiedo arba suploto rutulio formos karoliai (pav. 1 : 27). Kaip ir lygūs tokios formos karoliai, jie primena juostinį žiedą, yra žemučiai — 0,5—0,6 cm aukščio ir 0,8—0,9 cm skersmens, su didelėmis skylutėmis. Kiti labiau panašūs į rutulį, masyvesni ir aukštessni — 0,9—1,5 cm aukščio, su visai mažomis skylutėmis. Palangoje kape Nr. 33b, Paulaičiuose pasitaikė dvigubų, o Nikēluose vienas dvigubas sulipdytas iš žiedo ir pusrutulio formos karolių. Rantytai nevienodai: vieni — gana stambiais, kiti siaurais, tarsi įrežtais grioveliais. Daugiausia (179) būna padaryti iš tamsiai mėlyno neskaidraus arba pusiau skaidraus stiklo; tik 4 aptikti šviesiai mėlyni ir 7 žalsvi.

Daugiausia šios formos karolių rasta Lazdininkuose — 75, Stragnuose — 53, Nikēluose — 25, Švėkšnoje — 17 ir t. t.

Jie būdingi X—XI amžiui. Tai liudija Palangoje kape Nr. 34 kartu rasta vytinė antkaklė kilpiniais galais, lankinė laiptelinė segė, o kape Nr. 54a — pasaginė segė keturkampiais aukštais galais.

Latvijoje Asuotės piliakalnyje rastus karolius tyrinėtojai skiria X, net XIII a. (Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, с. 190), o Naugarde jų atsiranda ne X a., bet vėliau — XI a. ir aptinkama iki XIII a. (Щапова Ю. Л., 1956, с. 175).

Statinaitės arba elipsės formos karolių (pav. 1 : 28, 29) aptikta daugiau kaip 100 13-oje radimo vietų. Jie masyvesni — 0,9—1,8 cm skersmens ir 0,9—1,4 cm aukščio, nors pasitaiko ir smulkesnių — 0,5—0,6 cm skersmens ir 0,7—0,8 cm aukščio. Jie taip pat padaryti iš neskaidraus arba pusiau skaidraus stiklo. Vyrauja tamsiai mėlyni (apie 90 karolių); rastas tiktais vienas baltas (Palanga k. Nr. 132), 3 gelsvi ir 6 žali. Vieni yra storesni, labiau pūstais šonais, kiti pailgi — plonesni, labiau prizenantys elipsę (Palanga k. Nr. 132, 276). Skylutės didesnės.

Paulaičiuose aptikti statinaitės formos karoliai datuojami IX—X a. (LLM, т. 1, pav. 391), Švėkšnoje — X—XI a. (LLM, т. 1, 464). Naugarde jų taip pat rasta X—XI a. kultūriname sluoksnyje (Щапова Ю. Л., 1956, с. 176, табл. II : 6,7). Jų yra ir kaimyninėje Latvijoje (Ща-

пова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, рис. 1 : 2; Мугуревич Э. С., 1965, табл. XI : 31, 33, 39, 40—42; XII : 19, 20), ir Lenkijoje (Musianowicz K., Wallcka-Kempisty E., 1959, lent. X : 9), ir visoje Pietryčių Europoje (Деопик В. Б., 1961, с. 218, рис. 4 : IIa, b).

Ritinio formos karolių (пав. 1 : 26, 30) aptikta taip pat nemažai — apie 200 9-ose radimo vietose.

Jų būna didesnių ir mažesnių. Didesni padaryti taisyklingos formos, gražiai, lygiai nušliuotais ir užapvalintais galais; rantyt stambiai. Jie nuo 0,8 iki 1,2 cm skersmens ir nuo 0,9 iki 1,6 cm aukščio. Kiti yra mažesni — 0,5—0,8 cm skersmens ir 0,9—1,2 cm aukščio; galai kartais tarsi nukirsti; rantyt taip pat smulkiau. Didžioji jų dalis padaryta iš tamsiai mėlyno neskaidraus stiklo ir tik 25 karoliai — iš mėlynai žalio pusiau skaidraus.

Šių karolių Stragnuose rasta apie 80, Švėkšnoje — 30, Nikėluose — 10, kitur — po mažiau.

Šio tipo karoliai buvo mēgstami kaimyninėje Latvijoje (Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, с. 190; Мугуревич Э. С., 1965, с. 75, табл. XI : 32), Naugarde (Щапова Ю. Л., 1956, с. 175) ir Pietryčių Europoje (Деопик В. Б., 1961, с. 217; Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, рис. I : 35).

Jie, kaip ir kitų tipų rantyt karoliai, Lietuvoje buvo paplitę IX—X amžiuje. Jurgaičių kapyno medžiaga leidžia manyti, kad jų buvo ir VII—VIII amžiuje.

Tam pačiam tipui skiriama dar 12 tamsiai mėlyno neskaidraus blizgančio stiklo karolių su skersiniais ir išilginiais grioveliais, didelėmis skylutėmis (пав. 1 : 31). Jie 0,7—0,8 cm skersmens ir 0,6—1,9 cm aukščio. 1 rastas Švėkšnoje ir 11 1976 m. Lazdininkuose kape Nr. 48 ir 108. Panašių aptikta Latvijoje — Asuotės ir Daugmalės piliakalniuose (Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, рис. I : 35).

Be to, dar 2 karoliai iš Stragnų yra žemo dvigubo nupjauto kūgio formos, tokie pat kaip ir Asuotės piliakalnyje rasti (Щапова Ю. Л. и Дайга И. В., 1961, рис. I : 3).

Rantyt karolių, be abejo, buvo daug daugiau, nes nemaža jų, suregistravoti iš literatūros ir tyrinėjimų ataskaitų, yra neaiškios formos. Dalis jau sutrupėjė ir muziejuose nurašyti arba pažymėta, kad buvo mėlyno rantyto stiklo karoliukas, ar pan. (Akmenskinė, Siraičiai, Gintališkė, Titvydiškė ir kt.).

Aptariant neornamentuotus karolius, pamintinas tamsiai mėlyno neskaidraus stiklo įvinis karolis iš Stragnų, forma primenantis žalvarinius įvijinius karolius. Tik jis yra ne dvigubo, o viengubo kūgio formos, 0,6 cm skersmens ir 0,7 cm aukščio.

Net 29 įvijiniai karoliai rasti Naugarde ir yra datuojami XII a. antraja puse—XIV a. pirmajai

(Щапова Ю. Л., 1956, с. 172, табл. I : 22). Jie daugiausia paplitę viatičių laidojimo paminkluose (Арциховский А. В., 1930, с. 140; Щапова Ю. Л., 1956, с. 172).

Kampuoti karoliai. Jie sudaro atskirą grupę. Aptikta nedaug — 31 11-oje radimo vietų. Karoliai nuo 0,3 iki 0,9 cm skersmens, gana įvairaus aukščio — nuo 0,3 iki 1,2 cm, didelėmis skylutėmis. Jie yra keturkampiai ir šesiakampiai (пав. 1 : 32, 33), padaryti iš neskaidraus spalvoto stiklo. Vyrauja tamsiai mėlyni, rasti 24; yra 3 violetiniai, 2 žali ir geltoni.

Sprendžiant iš Jurgaičių kapo Nr. 7 radiņų — žalvarinio virbo formos smeigto, antkaklės su kabliuku ir kilpele galuose, apyrankės platičiai tuščiaviduriai trikampiai galais, lankinės ilgakojės segės, kampuoti karoliai datuojami VIII a., o iš Palangos kapo Nr. 18, kuriami aptikti plokščia ažūrine ir nuokamiene galvutėmis smeigtukai, — IX—XI amžiumi. Lazdininkuose ir Kretuonių pilkapiuose, Švenčionių raj., rasti karoliai irgi aptikti IX—XI a. kapuose. Kampuoti karoliai neišnyko XII ir XIII a., išsilaikė net iki XV—XVI amžiaus. Galvyčiuose, Šilalės raj., jų aptikta su XVI a. monetomis ir kriauniniais peiliais.

Latvių literatūroje apie tokius karolius neraišoma; nemini jų ir J. Šciapova savo darbuose. Panašių kampuotų karolių rasta Pietryčių Europos paminkluose (Деопик В. Б., 1961, рис. 4 : 13).

MARGI KAROLIAI

Lietvių archeologinėje literatūroje jie vadinami emalio karoliais (Michelbertas M., 1972, p. 34; Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 155; LLM, t. 1, p. 334, pav. 465), padaryti iš neskaidraus su švinu maišyto stiklo. Rasta daugiau kaip 200 ir beveik visi — vakaru Lietuvoje. Kartais šie karoliai dar vadinti bizantiškais (Kuncienė O., 1972, p. 180—181; Cholodinska A., 1974, p. 79).

Jie neįvairių formų. Daugiausia suploto rutulio arba statinaitės formos. Vyrauja juodo (67) ir tamsiai mėlyno (37), rečiau pasitaiko tamsiai raudono fono (11), baltų (32; rasta tik Lazdininkuose), žalių (10), būta pavienių geltonos auksinės bei pilkai melsvos spalvos karolių. Kadangi margi karoliai beveik vienodos formos, tai pagal ornamentą jie skiriame į tris tipus: neskaidrūs su reljefiniu banguotiniu raštu, skaidraus stiklo, puošti įrežta kripūte, ir akutėmis puošti karoliai.

Neskaidrūs karoliai su reljefiniu banguotiniu raštu (пав. 1 : 50—53) yra daugiausia rutulio ir pusrutulio formos, gana stambūs — nuo 0,8 iki 2 cm skersmens; beveik visi juodi. Daugiausia jų rasta Stragnuose (36). Ornamentą dažniausiai sudaro 1 arba 2 per

viduri einančios baltos banguotos linijos (Kaukai, Palanga k. Nr. 190, Laiviai k. Nr. 166, Stragnai ir kt.). Geltonų pasitaiko rečiau: pvz., Palaiciuose rastas karolis per viduri puoštas 2 banguotomis geltonomis linijomis, o tarp jų — siaura tiesia raudona juoste. Panašiai ornamentuotų karolių yra Lazdininkuose ir Kaukuose. Dar rečiau dabinta žalia banguota linija. Žinomas karolis iš Nikėlų. Jis tamsiai mėlynas, per viduri su žalia banguota linija. Dar 2 tokios pat formos ir taip pat pagražinti karoliai su violetinėmis linijomis aptikti Kaukų piliakalnyje⁷, vienas — Palangoje kape Nr. 70.

Sprendžiant iš Palangos kapo Nr. 70, 190 dirbinių — lankinės žieduotosios segės, apyrankės tuščiaviduriais galais, antkaklės užkeistais storėjančiais galais, kryžinio smeigto, dengto sidabro plokštete ir puošto mėlyno stiklo akiinis,— šio tipo karolius galima skirti VIII a. pabaigai—IX amžiui. Tuo tarpu Naugarde aptikti tokios formos karoliai chronologiškai yra gerosi vėlesni. Čia jų pasitaiko tik XI—XII a. sluoksniuose (Щапова Ю. Л., 1956, c. 176—177, табл. II : 15, 16). Lietuvoje jais galėjo būti puoštasi dar ir X a., tačiau, sprendžiant iš tiksliai datuotos medžiagos, labiausiai paplitę jie buvo VIII a. pabaigoje ir galbūt X a. pačioje pradžioje.

Jų rasta ir Latvijoje (Мугуревич Э. С., 1965, табл. XI : 58); remiantis naugardiškiais, šie skiriame XI—XII amžiui. Lenkijoje aptiktieji irgi to paties laikotarpio (Rauhut L., Długopolska L., 1972, p. 381, lent. XIV : 10).

S k a i d r a u s s t i k l o k a r o l i a i , puošti įrėžta kripute (pav. 1 : 55, 57), yra suploto rutulio ar ritinio formos, stambūs — 1—1,4 cm skersmens ir 1,1—2,4 cm aukščio. Jų rasta nedaug: — Stragnuose — 7 karoliai, Vėžaičiuose — 2, Lazdininkuose — 2, Paragaudyje — 3. Jie balkšvos ir žalsvos spalvos, ornamentuoti įrėžta didele žalia, rusva, geltona (Stragnai) arba mėlyna (Vėžaičiai) kripute. Lazdininkuose III plote ir kape Nr. 48 mėlyni karoliai puošti geltona ir balta juoste. Nedaug jų pasitaiko ir kaimyninėje Latvijoje: vienas rastas Asuotės piliakalnyje (Щапова Ю. Л. и Даўга И. В., 1961, рис. I : 45).

Trečiam tipui priklauso iš neskaidraus stiklo akutėmis puošti karoliai (pav. 1 : 43—45, 48). Jų rasta apie 70. Kaip ir anksčiau aprašytieji, šie karoliai daugiausia yra netaisyklingo rutulio arba statinaitės formos. Vieni gana stambūs: 0,8—1,5 cm skersmens ir 0,7—1,3 cm aukščio, kiti gerokai mažesni — 0,5—0,6 cm skersmens ir 0,3—0,5 cm aukščio. Antai Jurgaičiuose kape Nr. 19, Palangoje kape Nr. 194 rasta visai smulkučių — vos 0,3—0,4 cm skers-

mens — suploto rutulio formos karoliukų. Daugiausia yra juodų arba tamsiai mėlynų, nors pasitaiko ir tamsiai raudonų (Lazdininkai k. Nr. 202; 1976 m. tyr.; Siraičiai k. Nr. 15), auksinių (Jurgaičiai k. Nr. 19), gelsvų (Pryšmančiai k. Nr. 36), baltų (Lazdininkai k. Nr. 69, 76; 1976 m. tyr.), pilkų (Kiauleikiai) ir žalsvų (Palaiciai).

Mažuosius gražindavo paprastai ant viršaus užtepdami kitos spalvos akutes. Pvz., Jurgaičiuose rasta 16 smulkių aukso spalvos karoliukų su mažytėmis geltonomis dėmelėmis, Laiviuose kape Nr. 6 — baltas karoliukas su rausvomis dėmelėmis, Lazdininkuose kape Nr. 202 (1976 m. tyr.) — tamsiai raudonas karoliukas su šviesiais raudonais taškais. Kartais pasitaiko karoliukų net su kelių spalvų akutėmis: antai Lazdininkuose kape Nr. 108 (1976 m. tyr.) tamsiai mėlynas karoliukas puoštas baltais, žaliais ir raudonais taškais. Akutės apvedamos dar kitos spalvos juoste (Kaukai), Palanga k. Nr. 128 (pav. 1 : 45, 54) panašiai kaip Latvijoje, Daugmalės piliakalnyje (Мугуревич Э. С., 1965, табл. XI : 54, 55).

Didesni karoliai puošti sudėtingesniu ornamentu: platesnėmis baltomis, geltonomis ir kitų spalvų banguotinėmis susikertančiomis linijomis, o jų viduryje — akytėmis ir tarsi gelytėmis (pav. 1 : 46, 49). Tai jvairiaspalvis papuošimas. Pvz., Mockaičiuose rastas tamsiai mėlynas karolis išgražintas žaliomis susikertančiomis linijomis, kurios šonuose sudaro tarsi apskritimą. Jo viduryje yra raudonas taškas, o iš šonų išeina geltoni lapeliai. Panašiai per viduri ne vingiuotomis, o tiesiomis baltomis ir geltonomis linijomis ir iš šonų baltais taškais ornamentuotų karolių aptikta Kaukuose, Švēkšnoje, Stragnuose, Girkaliuose, Vėžaičiuose. Neravų juodas karolis išpuoštas baltomis susikertančiomis linijomis, o jų viduryje yra 5 raudoni taškai (pav. 1 : 49), Pryšmančiuose kape Nr. 36 rastasis padabintas tamsiais žiedeliais.

Dar paminėtinas Stragnuose aptiktas juodas karolis, puoštas žalių taškų eilėmis; taip pat pasitaikė karolių su eglute (Godeliai), istrižais ruoželiais (Laiviai k. Nr. 66), išilginėmis juostelėmis (pav. 1 : 56) (Palaukė, Kerelių piliakalnis) ir kitokių.

Margi akutėmis pagražinti karoliai yra vienalaikiai su puoštais zigzagine linija. Tai liudija Pamusio, Neravų pilkapynų, Jurgaičių ir Palangos kapinynų medžiaga, kur jų aptikta kartu su VIII—IX a. radiniais.

VIII—IX a. skiriama Ladogos (Гуревич Ф. Д., 1950, c. 180), Padneprės (Школьникова Н. А., 1978, рис. 2 : 6—12, 18—20), taip pat Rytų Europos stepių klajoklių kapuose (Федоров-Давыдов Г. А., 1966, c. 73) rasti tokio pat tipo margi karoliai.

⁷ IEM, AR 500 : 105, 171.

Naugardo karoliai, puošti akutėmis, chrono-
logikai vėlesni, yra iš X—XI a. (Щапова Ю. Л.,
1956, c. 177—178).

Latvijoje Asuotės ir Daugmalės piliakalniuose bei kitose vietovėse aptiki margi su akutėmis karoliai skiriami X—XII a., nors kai kuriuose paminkluose, kaip ir Lietuvoje, jų pasitaiko nuo VIII a. (Щапова Ю. Л. и Даўга И. В., 1961, c. 191).

Žinoma, kai kurie ir Lietuvoje rasti šio tipo karoliai galėjo patekti į vėlesnio laikotarpio paminklus.

SPALVOTŲ KAROLIŲ PAPLITIMAS, CHRONOLOGIJA IR KILMĖ

Peržvelgus ir suklasifikavus spalvoto stiklo karolius, matyti, kad gausiausią grupę sudaro įvairių tipų vienspalviai karoliai. Daugiausia pasitaikė tamsiai mėlynos spalvos; tarp jų yra ir šviesesnių, ir net paausotų, pasidabruotų. Toliau eina tamsiai mėlyni rantytini karoliai; kitų spalvų tēra vienetai. Po jų eina kampuoti ir pagaliau — margi.

Sprendžiant iš radimo aplinkybių, visų grupių karoliai Lietuvoje daugiausia buvo paplitę VIII—XIII amžiuje. J. Ščiapova, atlikusi 37 karolių technologinius tyrimus, priėjo išvadą, kad jie yra iš X—XII amžiaus. Tačiau tyrimų autorei, besiremiančiai vien šiais duomenimis ir nežinančiai kitų su minėtais lietuviškais karoliais aptiktų radinių, buvo sunku nustatyti tikslnę chronologiją. Todėl ir susidarė kai kurių chronologinių netikslumų. Matyt, karolių cheminė sudėtis, amžiams bėgant, nedaug keitėsi, nelaibai pakito ir jų formos. Tad pagrindinis kriterijus chronologijai nustatyti lieka radimo aplinkybės, radiniai, su kuriais aptiki karoliai.

Remiantis kapų radiniais, Lietuvoje aptiktus karolius galima skirti trims chronologiniams etapams. VIII—IX a. priklauso tamsiai mėlyni, geltoni, žali bei kapoti biseriniai ir margi karoliai. Žinoma, jų pasitaiko ir X—XI, net XIII a., bet vėliau jie sudaro mažumą.

IX—X a. daugiausia buvo dabintasi paauskusotais bei pasidabruotais (Palanga, Kaukai, Stragnai), rantytais ritinio formos karoliais.

X—XII ir iš dalies net XIII a. gausiausia karolių: tai lygūs rutulio, žiedo, statinaitės, citrininiai kampuoti, dvigubo nupjauto kūgio, įvijiniai ir šiek tiek rantytū. Ilgiausiai — net iki XIV—XV a. išsilaike kampuoti biseriniai ir dvigubo nupjauto kūgio formos karoliai.

Biserinių ir dvigubo nupjauto kūgio formos karolių, kaip ir visų kitų, chronologija nėra viškai tiksliai. Kai kurie iš jų pasirodė net VIII a.

pabaigoje—IX a. pradžioje, bet daugiausia yra iš X—XIII a. paminklų.

X—XIII a. karolius palyginti su ankstesniais yra sunkus ir sudėtingas uždavinys. Ankstesnių amžių, išskyrus II—IV a. įvežtinius stiklo ir emalio karolius, jie plačiau neaptarti. Tačiau, išnagrinėjus IX—XIII a. karolius, galima pasakyti, kad visais laikais jie buvo vienodū spalvų, ornamento ir formos. Gal II—IV a. kiek daugiau vyraavo siauri, ilgi ir plokšti keturkampiai karoliai. Vėliau jų gerokai padaugėja, atsiranda naujų formų: citrininių, daugiagubų, plinta rantytini neskaidraus, tamsiai mėlyno stiklo karoliai, kurių I—V a. buvo nedaug ir visi padaryti iš skaidraus stiklo (Michelbertas M., 1972, p. 41—42), o VI—VII a. kapuose, išskyrus Rubokų kapą Nr. 39, jų visai nerasta (Tautavičius A., 1972a, p. 142).

Stiklo karolių suvestinė rodo, kad Lietuvoje jie paplito gana plačiai, bet radimo vietas išsidėsiusios netolygiai.

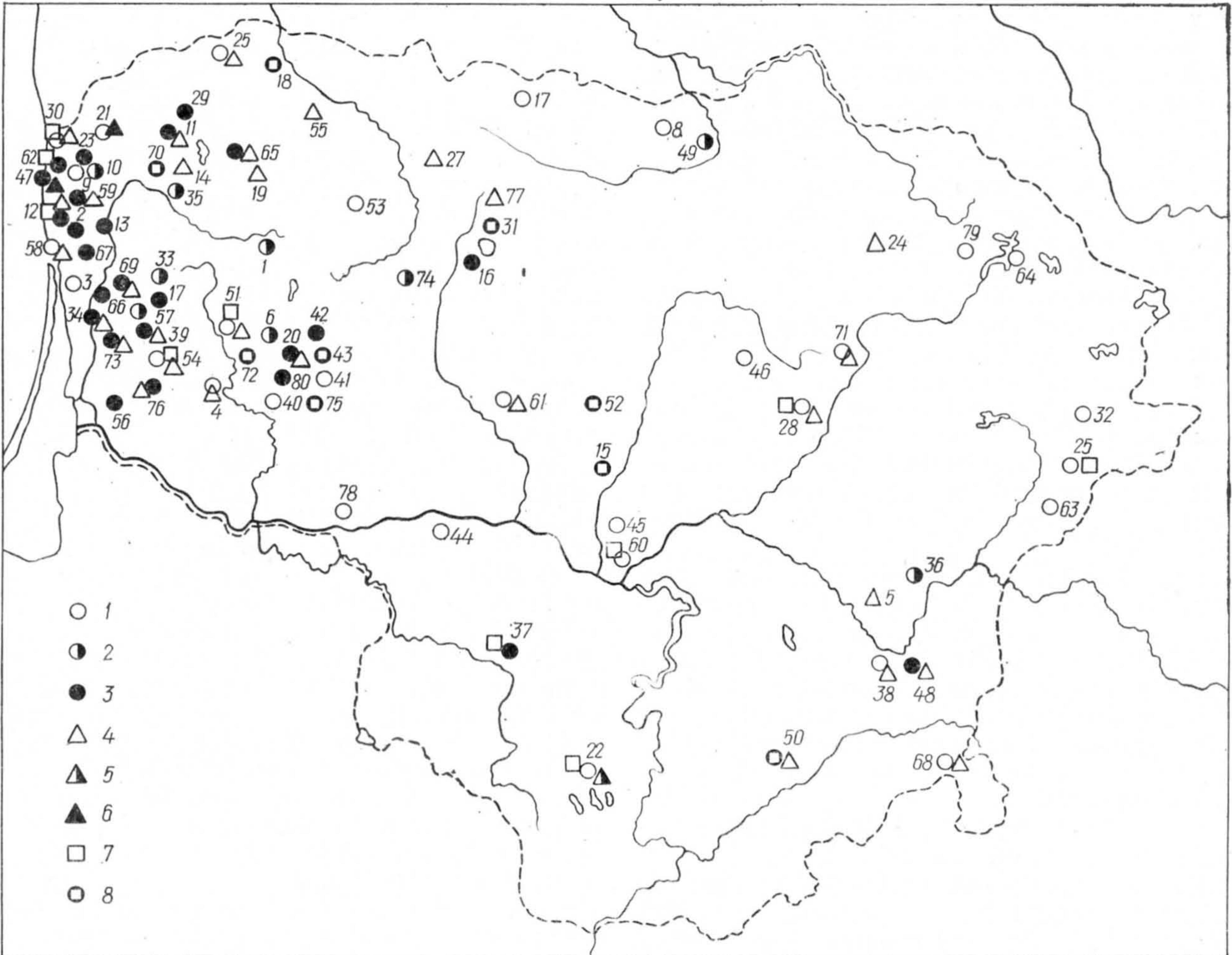
Daugiausia karolių aptikta vakaru Lietuvoje, bet ir čia jų radimo vietas pasiskirsčiusios nevienodai (pav. 2). Tankiausia jų šiaurės vakaruose, prie Baltijos jūros (dabartiniai Klaipėdos, Kretingos ir iš dalies Plungės raj.). Čia suregistruota 18 vietovių, kuriose aptikta apie 1000 karolių, t. y. ketvirtadalis visų Lietuvoje rastųjų. Vien Stragnuose buvo apie 700, nemažai Palangoje (iš 374 ištirtų kapų 47 kapuose ir 25 vietose atsitiktinai rasta karolių bei jų apvarų), Lazdininkuose, Pryšmančiuose, Gintališkėje.

Antroji sritis — Nemuno delta (Šilutės raj.). Čia žinomos 7 radimo vietas ir priskaičiuota maždaug 400 karolių. Daugiausia (200) iš Švėkšnos, nemažai iš Paulaičių, Jurgaičių ir kt.

Trečioji sritis — centrinė Žemaitija (Šilalės raj. ir Šilutės raj. pats pakraštys). Be to, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad šiaurės vakaru Lietuvoje karolių aptikta daugelyje kapų, o šioje srityje — tik kai kuriuose. Pvz., iš 265 Bikavenuose ištirtų kapų karolių rasta tik trijuose. Žasine ištirti 203 kapai: karolių aptikta 3 kapuose ir 2 vietose atsitiktinai; Paragaudyje ištirtas 71 kapas: karolių rasta keturiuose ir pan.

Panašus vaizdas ir Lietuvos šiaurėje, buv. žiemgalių teritorijoje: 4 radimo vietose aptikta apie 20 karolių. Pvz., Jauneikiuose ištirti net 467 kapai, o karolių rasta vos keturiuose, iš 65 Pašniškiuose ištirtų kapų karolių aptikta tik viename; Linksmučiuose ištirti 89 kapai, o karolių nepasitaikė.

Tokia padėtis yra ir Žiemgaloje — Latvijos teritorijoje; ten paminklų su stiklo karoliais taip pat beveik nėra (Мургевич Э. С., 1965, рис. 31). Likusioje Lietuvos dalyje jie išsidėstę vienodžiau ir ryškesnių susitelkimo vietų nepastebėta. Tačiau ir čia kapų su karoliais nedaug. Pvz., Neravuose ištirta 50 pilkapių su 101 kapu,

2 pav. Stiklo karolių paplitimas Lietuvoje: 1 — apvalūs lygūs, 2 — apvalūs rantyti, 3 — apvalūs lygūs ir rantyti, 4 — margi, 5 — paaauksuoti ir pasidabruoti, 6 — margi paaauksuoti ir pasidabruoti, 7 — kampuoti, 8 — neaiškūs

o karolių rasta tik dviejuose. Panaši padėtis ir Kretuonių pilkapyne.

Kyla klausimas, kodėl taip yra. Greičiausiai lémė dvi aplinkybės: prekybos kelai ir turtiniai santykiai. Žinoma, galėjo turėti įtakos ir mada.

Paminklų su spalvoto stiklo karoliais daugiausia yra prie Baltijos jūros — pagrindinio tranzitinio prekybos kelio bei upių (Minijos, Jūros, Nevėžio, Nemuno ir kt.) vidaus prekybos kelių. Toks pat vaizdas ir Latvijoje, kur karolių, palyginti su mūsų teritorija, rasta daugiau. Jau 1965 m. duomenimis, ten suregistruota apie 6000 (Mygurevič Ə. C., 1965, c. 72). Radimo vietas irgi susitelkusios pajūryje ir prie Dauguvos upės — buvusio tranzitinio prekybos kelio (Mygurevič Ə. C., 1965, rūc. 31).

Stiklo karoliai buvo ne tik gražus papuošalas, savo vertės nepraradęs visais laikais, bet ir turtingumo požymis. Bebeik visi jie rasti turtingų mirusiuju kapuose. Pvz., Palangoje kape Nr. 142, be stiklo karolių, dar aptikta vytinė ant-

kaklė kilpiniais galais, 2 kryžiniai smeigtukai sidabru dengtomis galvutėmis, 5 apyrankės, 3 žiedai, gintaro karolis bei gintaro verpstelis ir audinio liekanų; kape Nr. 87 karolių rasta su arabų dirchemais, antkakle užkeistais kilpiniais galais, apyranke tordiruotais užkeistais galais, apskritine plokšteline ažūrine sege, ivijomis, peiliuku, kape Nr. 31 — su 11 apyrankių, 5 žiedais, 2 smeigtais, tošine dėžute, peiliuku, o kape Nr. 49 — su antkakle, sege, apyranke, žiedu ir net kalaviju, kuris laikomas diduomenės ginklu (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 199; Vaitkunskienė L., 1978a, p. 30), Lazdininkuose kape Nr. 14 (1976 m. tyr.) — su importine paaauksuota sege.

Dar labiau turtingumas išryškėja centrinės Žemaitijos paminkluose, kur, kaip jau minėta, rasta nedaug karolių, bet tik galbūt pačių turtingiausių kapuose. Pvz., Paragaudyje kapuose Nr. 28 ir 48 palaidotos jaunos mergaitės su puosniomis kepurėlėmis iš suvertų žalvarinių gran-

delių. Tokias kepurėles nešiojo moterys, kurias tyrinėtojai skiria diduomenei (Tautavičius A., 1970b, p. 114; Vaitkunskienė L., 1978a, p. 33). Turtingų, bet suardytų kapų yra buvę ir Žasine.

Tas pats vaizdas ir šiaurės Lietuvoje. Pvz., Jauneikiuose kape Nr. 28 palaidota mergaitė, kurios įkapes, be karolių, sudarė 2 antkaklės, viena iš jų — sidabrinė, 2 apyrankės, 3 smeigtukai, geriamojo rago apkalai ir smulkios drabužių papuošimo įvijos.

Rytų Lietuvos Neravų pilkapyno pilkapyje Nr. 4, kape Nr. 7 dar buvo rasta 4 apyrankės, 2 verpsteliai, smulkių įvijų, peiliukas ir neaiškios formos susilydžiusių žalvario papuošalų.

Kaip jau sakyta, karoliai yra turtingų papuošalas. Šitai patvirtina ir piliakalnių tyrinėjimų medžiaga. Antai Mažulonyse, Kaukuose jų rasta su kitais nevietinės kilmės daiktais: šiferiniais verpsteliais, kryželio formos kabučiais, segėmis ir kt.

Smulkiais biseriniais karoliukais buvo puosiami drabužiai, apgalviai, galvos danga bei tošinės déžutės — daiktai, būdingi turtingų moterų kapams. Tai rodo Siraičių, Gintališkės, Sarių kapinynų medžiaga. Šių karolių Lietuvoje rasta labai nedaug, ir jie buvę atvežti iš kitur. O įvežtinį įsigytį buvo dar sunkiau: kuo gyvenvietės toliau nuo prekybos kelių, tuo mažiau karoliukų tekėdavo gyventojams.

Visa tai rodo, kad IX—XIII a. Lietuvoje jau buvo ryški turtinė diferenciacija.

Kai kurie tyrinėtojai, remdamiesi tuo, jog karoliai — turtingųjų įkapė, dar kelia mintį, kad jie galėjo būti vartojami ir kaip pinigai (Янин B. Л., 1956, c. 179; Мугуревич Э. С., 1965, c. 176). Žinoma, taip galėjo būti, bet iš kapuose rastų apvarų, sudarytų apgalvių, papuoštų déžučių ir net drabužių matyti, kad pagrindinė karolių paskirtis buvo dabintis.

Kadangi jais nebuvo plačiai dabinamasi, kyla kilmės klausimas, ar jie gaminti vietoje ar atvežti iš kitų kraštų. I šį klausimą aiškiausiai galėtų atsakyti karolių technologinė analizė. L. Šciapova, kaip jau minėta, ištyrė 37 karolius, bet jos tyrimo rezultatai dar nedavė galutinio atsakymo. Tai pripažista ir pati tyrimų autorė, nurodydama, kad karolių cheminė sudėtis ir technika yra labai įvairi ir sudėtinga. 2 IX—XII a. mėlyno stiklo karolius iš Paulaičių ir tamsiai mėlyną to paties laikotarpio akutę iš Palangos ištyrė taip pat K. Strazdas. Jis linkęs manyti, kad stiklo karoliai buvo įvežami, nes jo ištirtieji pagaminti iš nevietinės žaliavos (Страздас K., 1980, c. 50—52). Tačiau toks mažas ištirtų karolių kiekis dar neduoda patikimo atsakymo.

IX—XIII a. apie stiklo gamybą Lietuvoje kol kas nieko nežinoma, matyt, ji nebuvo išvystyta arba visai jos nebuvo. Bet kadangi Lietuvoje

daugiausia aptinkama tamsiai mėlyno neskaidraus ir pusiau skaidraus stiklo karolių, kyla mintis, jog dalį jų galėjo pagaminti ir vietiniai meistrai. Tai pripažista ir kiti tyrinėtojai (Mora H., 1938, p. 365; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 72), motyvuodami tuo, kad mėlynas stiklas Lietuvoje naudočias nuo III—IV a. ne tik karoliams gaminti, bet ir kitiems vietinės gamybos metalo dirbiniams puošti. Šio stiklo akutėmis buvo dabinamos smeigtukų galvutės, pakabučiai. K. Strazdas, ištyrės 1 akutę, padarė išvadą, kad jos cheminė sudėtis skiriasi nuo tamsiai mėlynų karolių. Ji yra ne stiklinė, o pagaminta iš kažkokios masės, todėl negali būti kaip vietinės stiklo karolių gamybos įrodymas (Страздас K., 1980, c. 49—52).

Kiti stiklo gamybos tyrinėtojai, pvz., M. Bezbordovas kelia mintį: jeigu Senojoje Rusijoje jau buvo lydomas metalas, tai turėjo būti žinoma ir stiklo gamyba, nes jai tiko tie patys tigliai ir tos pačios krosnys bei krosnelės (Лебедев M. A., 1956, c. 100). Lietuvoje metalo lydymas buvo žinomas ir naudojamas dar prieš mūsų erą. Išeitų, kad mūsų protėviai irgi žinojo stiklo gamybos paslaptis ir galėjo pasigaminti kai kurių karolių, ypač tamsaus mėlyno stiklo, kurie Lietuvoje buvo labiausiai mėgstami.

Paulaičių rantyto tamsiai mėlyno karolio cheminė struktūra parodė, kad toks stiklas buvo labiausiai paplitęs Venecijoje, Senojoje Rusijoje, Kaukaze, Lenkijoje ir Vidurinėje Azijoje (Страздас K., 1980, c. 52), t. y. labai plačiame regione. L. Šciapova linkusi manyti, jog rantyti mėlyno stiklo karoliai yra patekę iš Senosios Rusios (Щапова Ю. Л., 1962, c. 84—85). Tačiau palyginus Naugardą, kaip pagrindinių stiklo gamybos centrų, su Lietuva, susidaro atvirkščias vaizdas: Naugarde šios grupės karolių rasta tik 21 ir jie datuojami XI—XIII a. (Щапова Ю. Л., 1956, c. 175—176). Tuo tarpu Lietuvoje jų yra daugiau kaip 600, ir čia jie atsirado net VI—VII a. (Tautavičius A., 1972a, p. 142), o IX—XI a. kapuose jų jau apstū. Taigi galima daryti prielaidą, kad juos galėjo pagaminti vietiniai meistrai, bet tai yra hipotezė, kurią galės įrodyti tik platesni technologiniai tyrimai.

Reikia sutikti su J. Šciapovos ir K. Strazdo prielaidomis, kad dauguma stiklo karolių buvo įvežti iš kitų kraštų. Tai liudija jų paplitimo arealas: rasta daugiausia vakaru Lietuvoje — pajūrio zonoje, prie pagrindinio Baltijos jūros prekybos kelio, kur susikaupė ir kiti importiniai daiktai bei su prekyba susijusios svarstyklės ir svareliai.

Lietuva, kaip žinoma, IX—XIII a. jau palaikė prekybos rysius ir su Vakaru, ir su Rytų Europos bei tolimesniais Artimujų Rytų kraštais. VIII—IX a. ir iš dalies X a. stiklas buvo plačiai gamintas Sirijoje, Egipte, Bizantijoje (Щапо-

ba Ю. Л., 1972, c. 86), o X—XIII a.— Senosios Rusios žemėse, kur jau buvo miestai — stambūs amatų ir prekybos centrai: Naugardas, Kijevas, Smolenskas (Янин В. Л., 1953; Щапова Ю. Л., 1962, c. 84—86; 1972, c. 92—96), Senoji Riazanė (Монгайт А. Л., 1953, c. 301, 319) ir kiti. Taigi iš šių pagrindinių centrų ir galėjo patekti dalis spalvoto stiklo karolių.

Ivežtiniam jau ir anksčiau buvo skiriami pauksuoti bei pasidabruoti karoliai (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971, p. 24; Kuncienė O., 1972, p. 181). Atlikusi Naugarde ir Latvijoje, Asuotės piliakalnyje, rastų karolių technologinius tyrimus, J. Šciapova priėjo išvadą, kad jie gaminti ne serijiniu būdu, o individualiai ir greičiausiai patekė iš Bizantijos, nes ten VIII—X a. buvo jau daug pasiekta pasidabruoto ir pauksuoto stiklo gamyboje (Щапова Ю. Л., 1962, c. 94; 1972, c. 82).

Taigi ir mūsų pasidabruoti bei pauksuoti karoliai tikriausiai yra bizantiškos kilmės.

Iš Bizantijos ir kitų Artimųjų Rytų kraštų turėtų būti patekė ir citrinos formos dvigubi, trigubi, keturgubi ir t. t. (Kaukai, Palaukė, Neravai, Švėkšna) bei visi biseriniai karoliukai (Stragnai, Švėkšna, Palanga).

Importiniais laikomi ir margi karoliai. Iki šiol jie ir vadinti bizantiškais. Atlikusi mūsų karolių technologinius tyrimus ir palyginusi su naugardiškių, J. Šciapova iškelia mintį, kad jie galėjo patekti iš Sirijos arba jai priklausančių kraštų.

Latvijoje rasti šios grupės karoliai taip pat kildinami iš Artimųjų Rytų (Мугуревич Э. С., 1965, c. 76). Tačiau E. Mugurevičius daro priežiūrą, kad ankstyvieji VIII—IX a. karoliai galėjo patekti ir iš Vakarų Europos, Reino sričių (Мугуревич Э. С., 1965, c. 76). Be abejo, dalis ir iš Lietuvos galėjo patekti iš Vakarų Europos per Skandinavijos kraštus, nes su Skandinavija buvo palaikomi gana glaudūs prekybos ryšiai.

Likusieji rutulio, suploto rutulio, statinaitės, dvigubo nupjauto kūgio, daugiakampiai ir kitokie karoliai pagal cheminę sudėtį ir išorines žymes yra vienodi su Senosios Rusios žemėse aptiktaisiais; dalis jų, kaip jau minėta, greičiausiai iš ten ir pateko į Lietuvą.

Reikia manyti, kad nemaža dalis jų įvežta iš Naugardo, su kuriuo Lietuva X—XIII a. itin glaudžiai prekiavo. Tada pas mus pateko ne tik karoliai, bet ir kiti Naugardo juvelyrų gaminiai: zoomorfiniai kabučiai, stiklinės apyrankės bei Naugardo grivnos ir kt. Stiklo karolių, be abejo, pateko ir iš kitų miestų: Smolensko, Polocko, Kijevo, kur stiklo gamyba taip pat buvo išvystyta. Smolensko gamybai J. Šciapova priskiria karolį iš Palaukės.

Dalis karolių iš Lietuvos galėjo patekti ir iš vakarinės slavų žemės — Pamario, su kuriuo

Lietuva irgi palaikė prekybos ryšius. X—XI a. čia taip pat jau buvo žinomų stiklo gamybos centrų: Volinas ir kiti miestai (Kostrzewski J., 1962, p. 257—258).

Susumavus tyrimo rezultatus ir palyginus Lietuvos karolius su Latvijos, galima daryti išvadą, kad iš Lietuvos, kaip ir iš Latvijos, jie pateko iš dviejų gamybos centrų: VIII—IX a., iš dalies ir X a.— iš Artimųjų Rytų, o XI—XIII a.— iš Senosios Rusios miestų. Klausimas dėl įvežimo iš Vakarų Europos lieka neišaiškintas. Jis galės išspresti tik ateities tyrinėjimai.

STIKLO KAROLIŲ PAPLITIMAS LIETUVOJE IX—XIII a.

1. Akmenskinė, Plungės raj.

1967 m. kapinyne k. Nr. 2 rasta 4 tamsiai mėlynai rantytai karoliai, kiti susilydę, neaiškios formos bei spalvos. TKM, 13872.

Lit.: Valatka V., 1967, p. 11.

2. Anduliai, Kretingos raj.

1967 m. kapinyne atsitiktinai rastas tamsiai mėlynas lygus suploto rutulio formos, o 1972 m. k. Nr. 1—3 tamsiai mėlynai lygūs apvalūs statinaitės formos ir rantytai neaiškios formos karoliai.

Kr. KM, 5232, kiti be inv. Nr.

Lit.: Jablonskis I., 1974, p. 83.

3. Bandužiai, Klaipėdos raj.

1974 m. kapinyne, plote Nr. 6 rastas tamsiai mėlynas lygus suploto rutulio formos trigubas karoliukas.

Kl. KM, be inv. Nr.

Lit.: Vaitkunskienė L., 1974, p. 38.

4. Bikavėnai (Pajūriškiai), Šilutės raj.

1967—1968 m. kapinyne k. Nr. 17 rasta 19 lygių apvalių mėlynų viengubų, dvigubų ir keturgubų, k. Nr. 20—2, o k. Nr. 239—20 suploto rutulio formos taip pat dvigubų ir trigubų karoliukų, nemažai fragmentų, vienas margas. Be to, 2 karoliai — žalias suploto rutulio ir margas — rasti atsitiktinai.

IEM, AR 490 : 46, 54, 55, 753; ŠKM, A. 480/48, 49.

Lit.: Tautavičienė B., 1970, p. 81; Kuncienė O., 1972, p. 246.

5. Bradeliškės, Vilniaus raj.

1970 m. piliakalnyje rasta margų karolių žalvarinių įviju apvaroje.

IEM, AR 400 : 39.

6. Dargaliai, Šilalės raj.

Kapinyne aptiktas mėlynas ritinio formos rantytas karolis.

IEM, AR 560 : 7.

7. Daukšaičiai, Klaipėdos raj.

1970—1971, 1974 ir 1976 m. kapinyne atsitiktinai rasta 91 karolis ir 19 fragmentų. Jie tamsiai mėlynai, lygūs, rutulio, suploto rutulio, rantytai ritinio ir suploto rutulio bei statinaitės formos. Aptikti ir 2 geltoni citrinos ir ritinio formos karoliai.

PGM, Ap. 528—547, 601—610, 2683—2701, 2702—2748; dalis be inv. Nr.

8. Degėsiai, Pakruojo raj.

1949 m. kapinyne rasti 6 apvalūs lygūs statinaitės formos avietės spalvos karoliukai.

IEM, AR 59 : 2.

9. Dimitravas (Tarvydai), Kretingos raj.

1941 m. kapinyne aptikti 2 melsvi lygūs rutulio formos karoliai žalvarinių įviju apvaroje.

KVIM, 1804 : 13, 28.

10. Genčai, Kretingos raj.

1960 m. kapinyne rastas tamsiai mėlynas suploto rutulio

formos rantytas karolis.

Kr. KM, 28/4.

11. Gintališkė, Plungės raj.

Kapinyne atsitiktinai ir 1940 m. k. Nr. 5, 14, 19 bei 1968—1969 m. rasta apie 100 karolių apvarose ir pavienių. Jie mėlyni, geltoni apvalūs, rutulio bei dvigubo nupjauto kūgio formos, taip pat tamsiai mėlyni, rantyti ir margi. KVIM, 793 : 32, 1693 : 3a, 3b, 4, 60, 1703 : 124, 358—367, 368, 371, 380; IEM, AR 32 : 12, 13; TCM, 16314, 16423, 16424, 16360, 16479, 21525, 21544, 21766, 21792, 21938, 22243, 22504, 22568, 22624.

Lit.: Nagevičius V., 1935, p. 107, LAB, p. 471; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1959, p. 47—48; 1970, p. 155; Valatka V., 1970, p. 97; Kuncienė O., 1972, p. 181; Vaitkunskienė L., 1979, p. 56, pav. 16.

12. Gintarai, Kretingos raj.

1976 m. kapinyne atsitiktinai rasta 10 karolių: tamsiai mėlynų lygių, apvalių, suploto pusrutulio, dvigubo nupjauto kūgio, biserinių, rantytas suploto rutulio, geltonų ir mėlynų citrinos formos.

PGM, Ap. 2547—2557.

13. Girkaliai, Klaipėdos raj.

1966 m. kapinyne atsitiktinai ir k. Nr. 19, 43, o 1976 m. atsitiktinai aptikta lygių apvalių tamsiai mėlynų ir baltų rutulio, statinaitės, paausotų citrinos formos, kampuotų, rantytų ir margų karolių, k. Nr. 24 — apgalvis su 4 mėlynais lygiais mažais karoliukais. Iš viso rasti 34 karoliukai.

KI. KM, be inv. Nr.; IEM, AR 492 : 99, 150, 261, 262, 263, 327, 337, 379—383; PGM, Ap. 2446—2458.

Lit.: Kulikauskėne P., 1968, c. 69; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971, p. 24, pav. 2; Kuncienė O., 1972, p. 246.

14. Godeliai, Plungės raj.

1940 m. kapinyne k. Nr. 9 rastas margas karolis žalvarinių jvijų apvaroje.

KVIM, 1690 : 40.

15. Graužiai, Kėdainių raj.

1938 m. kapinyne k. Nr. 91 ir 96 (52) rasti mėlynas ir geltonas neaiškios formos karoliai.

Lit.: Tyrinėjimų ataskaita, 1938, p. 79.

16. Jakštaičiai, Šiaulių raj.

1972 m. kapinyne k. Nr. 45 aptiktas mėlynas rantytu paviršiumi ir lygus mėlynas ritinio formos karolis žvangučių ir sraigių apvaroje.

IEM, AR 539 : 104.

Lit.: Urbanavičius V., 1974, p. 97.

17. Jauneikiai, Joniškio raj.

1975—1976 m. kapinyne k. Nr. 28, 81, 199, 202 rasti 6 apvalūs žalsvi, melsvi ir tamsiai mėlyni karoliukai.

IEM, neinventorinti.

Lit.: Tautavičius A., 1975, p. 28, 69, 139, 141; Tautavičienė B. ir Tautavičius A., 1977, p. 140.

18. Jautakiai, Mažeikių raj.

1976 m. piliakalnio gyvenvietėje aptiktas mėlyno neaiškios formos karoliuko fragmentas.

Lit.: Merkevičius A. ir Stankus J., 1977, p. 258.

19. Juodsodė, Telšių raj.

1958 m. kapinyne k. Nr. 11 rastas tamsiai mėlynas karolis, puoštas baltomis juostelėmis.

TKM, 7912.

20. Jurgaičiai, Šilutės raj.

1967 m. kapinyne k. Nr. 1 aptikta 17 stiklo ir gintaro karolių apvara, k. Nr. 7—2 smulkūs kampuoti karoliukai, k. Nr. 14—80 smulkių gelsvų ir balkšvų, k. Nr. 19—16 margų smulkių karoliukų, atsitiktinai IV plete — žalsvas rantytu paviršiumi ir V plete — 1 margas.

IEM, AR 406 : 16, 17, 122, 199, 202.

Lit.: Nakaitė L., 1972, p. 110.

21. Kašučiai, Kretingos raj.

1969 m. kapinyne k. Nr. 4 rasti 3 mėlyni apvalūs lygūs, k. Nr. 15—28 mėlyni, geltoni suploto rutulio ir rutulio formų karoliai žalvarinių jvijų ir gintaro karolių apvaroje. 1976 m. atsitiktinai aptikti 8 tokiai pat formų karoliai, tarp jų mėlynas dvigubas citrininis ir margas.

Kr. KM, 10154/7, 85; dalis be inv. Nr.

PGM, Ap. 2569—2580.

Lit.: Radzvilovaitė R., 1970, p. 70.

22. Kaukai, Alytaus raj.

1967—1969 m. piliakalnyje rasta apie 50 tamsiai mėlynų, geltonų, pasidabruotų, dvigubo nupjauto kūgio, suploto rutulio, citrinos ir daugiakampio formos karolių.

IEM, AR 500 : 21—23, 95—107, 170—175, 280—287, 318—

320, 330, 351—353, 397—400, 497—501.

Lit.: Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971, p. 24, pav. 2; Kulikauskas P., 1970, p. 19.

23. Kereliai, Kupiškio raj.

Piliakalnyje rastas tamsiai žalsvas rutulio formos juostelėmis puoštas karolis.

KVIM, 904 : 5.

24. Kiauleikiai (Kirmių kalnas), Kretingos raj.

1908 ir 1940 m. kapinyne k. Nr. 4, 15, 17, 29, 32, 34, 35, V ir atsitiktinai rasti 66 lygūs rutulio, suploto rutulio, statinaitės ir rantyti ritinio bei suploto rutulio formos karoliai. Be to, 6 tamsiai mėlyni dvigubi ir trigubi karoliai aptikti žalvarinių jvijų apvaroje.

KVIM, 1822 : 22, 23, 56—58, 66, 98.

IEM, EM 4 : 251—305, 322—325, AR 4 : 347.

Lit.: Nagevičius V., 1935, p. 65, pav. 9; Danilaitė E., 1961, p. 106—107; LAB, p. 472.

25. Kretuonys, Švenčionių raj.

1976—1977 m. pilkapyne pilk. Nr. 13 kape Nr. 5, 6 rasti 8 mėlyni ir žali, 2 kampuoti karoliai, smulkus geltonas suploto rutulio formos karoliukas ir susilydžiusio geltono stiklo gabaliukas.

IEM, neinventorinti.

Lit.: Butenienė E., 1977, p. 135; Butenėne E., 1977, c. 421.

26. Kukiai, Mažeikių raj.

1973 m. kapinyne rasta 13 mėlynų suploto rutulio karolių ir margas.

MKM.

Lit.: Cholodinska A., 1974, p. 79; Valatka V., Valatkienė L., 1978, p. 83, 84; Valatka B., 1977, c. 423.

27. Kuntaičiai, Šiaulių raj.

Kapinyne atsitiktinai rasti 4 margi karoliai.

ŠAM, 476.

Lit.: Kuncienė O., 1972, p. 246.

28. Kurklintiškiai, Ukmergės raj.

1936 m. kapinyne atsitiktinai aptikta tamsiai mėlynų ir gelsvų suploto rutulio, daugiakampio formos ir juostelėmis ornamentuotų karolių.

KVIM, 977 : 31—34; IEM, AR 92 : 121—125.

29. Laiviai, Plungės raj.

1940, 1949—1951 ir 1959 m. kapinyne k. Nr. 6, 15, 20, 41, 148, 154, 181, 193, 237 ir atsitiktinai rasti 42 karoliai: tamsiai mėlyni, geltoni, baltas suploto rutulio, ritinio formos.

KVIM, 1689 : 132, 160; IEM, EM 2 : 48, 49, 80—82, 88, 89, 103, 104, 191, 735—737, 967—978, 1034, 1478; Kr. KM, 5199—5200.

Lit.: Kuncienė O., 1972, p. 181, 246.

30. Lazdininkai, Kretingos raj.

1940, 1958, 1976, 1977 ir 1978 m. kapuose Nr. 3, 16, 24, 1958 m. kapuose Nr. 12, 24, 1976—1977 m. kapuose Nr. 13, 14, 48, 69, 73, 75, 76, 81, 89, 90, 108, 109, 110, 112, 115, 125, 126, 159, 171, 179, 197, 202 ir 1978 m. kape Nr. 2 rasta apvalių rutulio, suploto rutulio, statinaitės, dvigubo nupjauto kūgio, kampuotų, rantytų ir margų karolių.

KVIM, 523, 1774 : 3, 36; Kr. KM neinventorinti.

Lit.: LAB, p. 326.

Patkauskas S., 1978, p. 147—148; Patkauskas C., 1977, c. 429.

31. Lepšiai (Aleksandrija), Šiauliųse.

1937—1938 m. kapinyne rasta neaiškaus tipo ir spalvos karolių apvara su žalvarinėmis jvijomis ir žalvariniu ažūrinu kabučiu.

- ŠAM, 1435, 1174.
Lit.: Naudužas J., 1959, p. 181.
32. Mažulonys, Ignalinos raj.
1907—1908 m. piliakalnyje rasta 113 nedidelių apdegusiu gelsvų, žalsvų bei melsvų lygių suploto rutulio formos karoliukų.
VE, 789/95.
- Lit.: Daugudis V., 1961, p. 30; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 96.
33. Mikuižiai, Klaipėdos raj.
1976 m. atsitiktinai rastas tamsiai mėlynas rantytas ritinio formos karolis.
PGM, Ap. 2531.
34. Mockaičiai, Klaipėdos raj.
1909 m. atsitiktinai kapinyne aptikti 3 tamsiai mėlynai rantytai suploto rutulio ir ritinio formos, 2 margi, o 1963 m.—rantytas tamsiai mėlynas ritinio formos, 1970—1972 ir 1976 m.—40 tokios pat formos ir spalvos karolių bei 11 fragmentų.
KVIM; 18 : 3, 935 : 4; ŠAM, 718 : 3; IEM, AR 407 : 3; PGM; Ap. 506—512, 611—618, 750—754, 2499—2519.
- Lit.: Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971, p. 24.
35. Nausodis, Plungės raj.
1949 m. kapinyne k. Nr. 2 aptiktas tamsiai mėlynas rantytas karolis.
IEM, AR 7 : 26, 28.
36. Nemenčinė, Vilniaus raj.
Rastas geltonas dvigubas karoliukas, mėlynas rantytas suploto rutulio formos smulkus mėlynas dvigubas.
IEM, AR 226 : 17, 45, 269.
37. Nendriniai, Kapsuko raj.
1966—1967 m. kapinyne rasti 5 lygūs apvalūs tamsiai mėlynai statinaitės, daugiakampio, pusrutulio ir baltais pilkšvi elipsės formos bei rantytas karoliai.
IEM, AR 497 : 167, 168, 232—234.
38. Neravai (Grigiškės), Trakų raj.
1972 m. pilk. Nr. 4 ir 7 aptikta susilydžiusių neaiškių formos raudonų, geltonų karolių, melsvas, o 1937 m. atsitiktinai — margas karoliukas.
IEM, AR 117 : 308; vėlesnių tyrinėjimų neinventorinti.
39. Nikėlai, Šilutės raj.
1936 m. kapinyne rasti 2 lygūs suploto rutulio žalsvi, 23 rantytai suploto rutulio formos tamsiai mėlynai ir 2 margi karoliai. 1970—1974 ir 1976 m. atsitiktinai aptikti 98 suploto rutulio, lygūs apvalūs ritinio formos ir rantytai tamsiai mėlynai, žalsvi bei 3 margi karoliai.
KVIM, 833 : 112, 120, 123; ŠKM, A. 496/2 PGM, Ap. 568—574, 619—631, 759—795, 906—924, 2441—2445, 2794—2796; dalis be inv. Nr.
Lit.: Puzinas J., 1938, p. 284.
40. Paežeris, Šilalės raj.
1966 m. kapinyne k. Nr. 37 rasta 30 biserinių žalsvų ir gelsvų karoliukų.
IEM, AR 496 : 79.
41. Pagrybis, Šilalės raj.
Kapinyne rasta neaiškių formos karolių.
Lit.: LAA, 1977, t. 3, p. 77.
42. Payžnys, Šilalės raj.
Rasta tamsiai mėlynas ritinio formos rantytas, 4 lygūs žydrų ir 3 šviesiai mėlynai netaisyklingo ritinio ir suploto rutulio formos karoliai.
IEM, AR, 553 : 30, 45.
Lit.: Statkevičius V., 1966, p. 173.
43. Pakalniškiai, Šilalės raj.
1935 m. kapinyne atsitiktinai rasta 80 (dvi apvaros) neaiškių formos baltų, žalsvų ir juodų karolių.
KVIM, 1751 : 53, 54.
44. Pakalniškiai, Šakių raj.
Žirgo k. Nr. 95 aptiktas gelsvas dvigubo nupjauto kūgio formos karolis.
KVIM, 1912 : 123.
45. Pakapiai, Kauno raj.
1939 m. kapinyne žirgo k. Nr. 9 rastas geltonas dvigubo nupjauto kūgio formos karolis.
KVIM, 1691 : 51.
46. Pakritižis, Panevėžio raj.
1927 m. kapinyne aptikti 5 tamsiai mėlynai suploto rutulio formos karoliukai.
KVIM, 1904 : 60.
47. Palanga.
1961—1962 m. kapinyne k. Nr. 9, 12, 18, 19, 30, 34a, 37, 49, 54a, 57, 59, 62, 71, 104, 144, 147, 194, 271, 331, 347 rasta tamsiai mėlynai, geltonai, žalių ir pasidabruotų jvairių formų — rutulio, pusrutulio, ritinio — rantytų ir margų karolių apvarų; k. Nr. 11, 16, 31, 33b, 34, 63, 67, 70, 87, 132, 140, 142, 145, 151, 153, 189, 190, 198, 206, 222, 251, 256, 260, 276, 279, 294, 333, 334 ir atsitiktinai — pavienių. Iš viso apie 1500 karolių, kai kurie iš jų jau sutrupėjė, o iš degintinių kapų — susilydė.
IEM, AR 396 : 75, 86, 89, 92, 127, 138, 140, 143, 145, 154, 155, 165, 245, 265, 266, 277, 287, 304, 321, 421, 449, 469, 478, 498, 506, 528, 546, 547, 557, 558, 624, 793, 1042—1044, 1110, 1140, 1159, 1171, 1187, 1191, 1217, 1224, 1522, 1533, 1558, 1623, 1727, 1802, 1972, 2020, 2021, 2051, 2161, 2172, 2175, 2188, 2194, 2195, 2247, 2484, 2503, 2514, 2571, 2717—2719, 2765, 2834, 2889.
- Lit.: Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 96; 1971, p. 24; Kuncienė O., 1970, p. 180, 246.
48. Palaukė, Vilniaus raj.
Kapinyne rasti 25 pusrutulio, statinaitės, citrinos formos, biserinis, margas ir rantytas mėlynai karoliai.
KVIM, 929 : 1 (visų karolių numeris bendras).
49. Pamiškiai, Pasvalio raj.
1973 m. kapinyne k. Nr. 27a rastas žalias rantytas karolis.
IEM, AR 544 : 84.
Lit.: Tautavičienė B., 1974, p. 43; Таутавичене Б., 1974, c. 394.
50. Pamusiai, Varėnos raj.
1968 m. rasta pilkapyne pilk. Nr. 10 k. Nr. 3, o kituose pilkapiuose susilydžiusių melsvų, gelsvų ir margų karoliukų.
IEM, AR 122 : 164.
Lit.: Kuncienė O., 1970, p. 63; 1972, p. 181, 247; 1973, p. 113, pav. 9.
51. Paragaudis, Šilalės raj.
1973 m. kapinyne k. Nr. 29, 32, 48, 63 rasta apvarų ir pavienių mėlynų, geltonų lygių pusrutulio formos, viengubų, dvigubų, trigubų kampuotų bei dvigubo nupjauto kūgio formos ir margų karolių.
TKM, 18540, 18581, 18712, 18905.
Lit.: Valatka V., 1974, p. 77; Валатка В., 1974, c. 387.
52. Pasiekai, Kėdainių raj.
Aptikta apdegusiu neaiškių formos karolių.
Lit.: LAA, 1977, t. 3, p. 84.
53. Patumšliai, Telšių raj.
Kapinyne atsitiktinai rastas tamsiai mėlynas suploto rutulio formos karolis.
KVIM, 936 : 1.
54. Paulaičiai, Šilutės raj.
1936 m. kapinyne aptikta 24 karolių apvara ir 33 pavieniai jvairių formų — pusrutulio, kampuotų, dvigubo nupjauto kūgio, ritinio formos, rantytų, elipsės, žiedo — tamsiai mėlynai, žali, margi karoliai, 1971—1976 m. rasti 35 tų pačių formų ir spalvų karoliai.
KVIM, 835 : 16, 836 : 21, 191, 233, 234, 235—241, 244—265, 1041 : 5; IEM, AR 184 : 6—12; PGM, Ap. 561—565, 672—689, 990—993, 2459—2467; dalis be inv. Nr.
Lit.: LAB, p. 471, pav. 340; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 155; Kuncienė O., 1972, p. 181.
55. Pavirvytė (Gudai), Akmenės raj.
1977 m. kapinyne atsitiktinai rastas margas karolis.
Lit.: Cholodinska A., Striaukaitė A., 1977, p. 180.

56. Pėžaičiai, Klaipėdos raj.
Kapinyne atsitiktinai aptikta 12 tamsiai mėlynų suploto pusrutulio formos apvalių lygių, rantytų, taip pat margų karolių.
SKM, A 178—190.
57. Pociai, Šilutės raj.
1909 m. kapinyne atsitiktinai rastas tamsiai mėlynas suploto rutulio formos rantytas karolis.
Lit.: Nagevičius V., 1935, p. 73, pav. 7.
58. Priešpelkiai, Šilutės raj.
Kapinyne atsitiktinai rasti 8 karoliai: 6 tamsiai mėlyni, suploto rutulio, žalias lygus statinaitės formos ir margas.
SKM, A 313—315, 318—323, 325.
59. Pryšmančiai, Kretingos raj.
1909 ir 1921 m. kapinyne k. Nr. 2, 4, 17, 31, 36, 43 rasti 38 tamsiai mėlyni, geltoni, žydri suploto rutulio formos lygūs, rantytai ir margi karoliai.
KVIM, 144—145, 154, 436, 442.
Lit.: Nagevičius V., 1935, lent. VII : 9; Puzinas J., 1938, p. 282; LAB, p. 471; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 155; Kuncienė O., 1972, p. 181.
60. Radikiai, Kauno raj.
1959 m. kapinyne aptikti 6 daugiakampiai, dvigubo nupjauto kūgio, statinaitės formos mėlyni, gelsvi ir žalsvi karoliai.
KVIM, 1951 : 1—3, 1936, 1939, 1977.
61. Rinkšeliai, Raseinių raj.
Suardytuose kapuose atsitiktinai rasta gelsvas statinaitės formos ir margas karolis.
KVIM, 1520 : 23.
62. Rūdaičiai, Kretingos raj.
1940 ir 1962 m. kapinyne rasta 16 tamsiai mėlynų ir geltonų statinaitės, daugiakampio formos ir rantytų karolių.
KVIM, 1700 : 114—119, 120—121, 124, 948; Kr. KM, 5355, 5356.
63. Sariai, Švenčionių raj.
1970—1971 m. kapinyne k. Nr. 4 aptikta 10 biserinių baltojų karoliukų, k. Nr. 3—4 ritinio formos: geltonas ir 3 mėlyni (prie galvos dangos).
IEM, AR 504 : 6, 16.
Lit.: Kuncienė O., 1974, p. 68—69; 1979, p. 93.
64. Sartų ežero sala, Zarasų raj.
1976 m. kapinyne atsitiktinai rasti 8 apvalūs lygūs mėlyni rutulio formos, viengubi, dvigubi ir rantytai karoliai.
IEM, AR 590 : 2—9.
65. Siraičiai, Telšių raj.
1956—1957 m. kapinyne k. Nr. 6, 7, 9, 15 ir 18 atsitiktinai aptikta tamsiai mėlynų, tamsiai raudonų suploto rutulio, rantytų ritinio formos ir margų karolių.
TKM, 7377, 7445, 7446, 7452, 7463, 7694, 6044, 6664, 7585, 7234.
Lit.: Butėnienė E., 1959, p. 165; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1959, p. 48; 1970, p. 124.
66. Skomantai, Klaipėdos raj.
Netoli piliakalnio atsitiktinai aptikta 10 karolių: tamsiai mėlynų lygių ir rantytų suploto rutulio formų, smulkus geltonas suploto rutulio formos.
KI. KM, 5933—5940, 5944—5946.
67. Slengiai, Klaipėdos raj.
1972 m. kapinyne k. Nr. X ir XXV rasti 5 tamsiai mėlyni suploto rutulio formos karoliai, 1 — keturgubas, 1 — margas.
KI. KM, be inv. Nr.
Lit.: Žulkus V., 1980, p. 102.
68. Stakai, Šalčininkų raj.
1952 m. pilkapyne pilk. Nr. 8, k. Nr. 4 rasta vienspalvių susilydžiusių karolių liekanų, o k. Nr. 5 — smulkų gelsvų biserinių karoliukų. Skaičius neaiškus.
IEM, AR 132 : 13.
Lit.: Tautavičius A., 1958, p. 78.
69. Stragnai, Klaipėdos raj.
Suardytuose kapuose rasta 740 įvairių spalvų daugiausia
- tamsiai mėlynų, žalių, geltonų, juodų, pasidabruotų bei margų karolių rutulio, suploto rutulio-žiedo, ritinio, statinaitės, daugiakampio, rantytų ritinio, statinaitės ir žiedo formos karolių.
IEM, AR 38, 68—94, 206—210, 233, 246—252, 321—325, 382, 682, 748, 819, 831—841, 891—901, 974—977, 1020—1031, 2110—2420, 2180, 2181, 2186, 2192, 2830, 3025, 3175.
Lit.: Volkaitė-Kulikauskienė R., 1971, p. 24; Kuncienė O., 1972, p. 180, išnaša 146, 247, pav. 10.
70. Šateikiai, Plungės raj.
1940 m. kapinyne aptikta neaiškios formos stiklo karolių dalių.
Lit.: LAA, 1977, t. 3, p. 109.
71. Selpūnai, Ukmergės raj.
Kapinyne atsitiktinai rastas juodas, margas ir smulkus geltonas karolis.
KVIM, 956 : 3.
Lit.: Kuncienė O., 1972, p. 180, išnaša 152, p. 247.
72. Šiaudaliai, Šilalės raj.
Kapinyne atsitiktinai aptikti 25 mėlyni neaiškios formos, 1 pilkas, 2 — trigubi neaiškios spalvos karoliai ir smulkių mėlynų apdegusių karoliukų apvarėlė.
IEM, AR 551 : 84; Nevočių, Šilalės raj., aštuonmetėje mokykloje.
Lit.: Statkevičius V., 1966, p. 172.
73. Švėkšna, Šilutės raj.
1853 m. kapinyne aptikta 200 mėlyno, žallo, geltono stiklo rutulio, pusrutulio, ritinio, rantytų ritinio, suploto rutulio, statinaitės ir margų karolių.
IEM, AR 6 : 379, 380, 382, 383—393, 395—405.
Lit.: LLM, t. 1, p. 464, 465; LAB, p. 471, pav. 339; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 155, pav. 2 tarp p. 144—145; Kuncienė O., 1972, p. 180, išnaša 152, p. 247; Jovaiša E., Markelevičius J., 1976, lent. VI : 35, 36.
74. Titvydiškė, Kelmės raj.
Kapinyne atsitiktinai rastas rantytas tamsiai mėlynas ritinio formos ir 2 lygūs tamsiai mėlyni rutulio formos karoliai.
KVIM, 1000 : 6.
75. Upyna, Šilalės raj.
1966 m. kapinyne atsitiktinai rasti keli mėlyni lygūs, trigubas ir suploto pusrutulio formos karoliai.
Lit.: LAA, 1977, t. 3, p. 115—116.
76. Vėžaičiai (Šilutė)
1894—1895 m. kapinyne aptikta maždaug 100 tamsiai mėlynų ir žalių suploto pusrutulio, ritinio formos lygių ir rantytų bei margų karolių.
SKM, A 91/9, 14, 15, 18, 92/7, 96/6, 97/21—23, 100/6, 13, 14, 101/6, 19—21, 102/13, 103/11—14, 17, 18, 176/6, 8, 177/7—9, 233/8—11, 234/16, 22—27, 236/11, 20, 26—30, 32, 237/35, 267, 268, 282/9—12, 383.
Lit.: Kuncienė O., 1972, p. 181, 248.
77. Vinkšnėnai, Šiaulių raj.
1935 m. kapinyne atsitiktinai rasti 3 margi karoliai.
SAM, 1185.
78. Viešvilė, Jurbarko raj.
1930 m. kapinyne atsitiktinai rasti 24 tamsiai mėlyni lygūs ritinio formos karoliai.
KVIM, 710 : 28.
79. Vosgėliai, Zarasų raj.
Piliakalnyje aptikti 3 tamsiai raudoni lygūs rutulio, dvigubo nupjauto kūgio ir statinaitės formos karoliai.
KVIM, 75 : 39—41.
80. Žasinas, Šilalės raj.
1976 m. kapinyne k. Nr. 31 rasta lygių apvalių citrinos formos dvigubų, trigubų mėlynų ir geltonų karoliukų apvarėlė, XVII plote — geltonas citrininis dvigubas ir atsitiktinai — rantytas mėlynas karolis.
IEM, neinventoriata.
81. Vaitkunskienė L., 1978, p. 187.

СТЕКЛЯННЫЕ БУСЫ В IX—XIII вв. н. э. В ЛИТВЕ

О. КУНЦЕНЕ

РЕЗЮМЕ

Стеклянные бусы, как свидетельствуют по-гребальные памятники, появились на территории Литвы в первых веках нашей эры. Они встречаются и в V—VIII вв., но особенно широко были распространены с VIII до IX—XIII вв.

Найденные в Литве стеклянные бусы, датируемые IX—XIII вв., изучены сравнительно мало. Почти не проводился их химико-технический и спектральный анализ. Анализу подверглось всего 40 бусин из 18 мест.

В настоящее время насчитывается около 4000 обнаруженных на территории Литвы стеклянных бусин различных форм и цвета.

По цвету они разделяются на две группы: одноцветные (рис. 2:1—42) и разноцветные (рис. 2:43—57). По форме, согласно классификации Ю. Л. Щаповой, они подразделяются еще на несколько подгрупп.

I. Рассматриваемые одноцветные бусины подразделяются на три подгруппы: круглые, ребристые, многогранные.

1. Круглые бусины, составляющие в Литве около 80% общего числа находок IX—XIII вв., разделяются на отдельные типы: а) кольцеобразные или зонные бусины (1300 экз. из 25 мест) могут быть одинарными, двойными, тройными и состоять даже из пяти или семи звеньев (рис. 1:4, 7, 9, 17, 18, 34—36). Встречаются бусы темно-синего, желтого, зеленого, фиолетового, черного цветов. Преобладают темно-синие (около 700 экз.). Почти все они изготовлены из непрозрачного стекла. Высота бусин — 0,4—1 см, диаметр — 0,8—1,2 см. Судя по материалам, найденные в пограничьях бусы датируются X—XIII вв.; б) шарообразные бусины (110 экз. из 13 мест) диаметром 0,4—0,6 и 0,8—1 см бывают темно-синего, зеленого, желтого, красного, белого и черного цветов, встречаются по нескольку экземпляров. В IX—XII вв. преобладают темно-синие бусы (рис. 1:1—3, 24); в) бочонкообразные и эллипсоидальные бусины (70 экз. из 20 мест), изготовленные из непрозрачного темно-синего, голубого, желтого, зеленого, черного и красного стекла, диаметром 0,5—0,7 см, высотой 0,5—1,3 см, датируются X—XII вв. (рис. 1:10—12); г) цилиндрические бусины (около 400 экз. из 6 мест). Много бусин этого типа обнаружено в могильниках Страгнай — 181 экз., в Швекшне — 163. Почти все они непрозрачные, темно-синего цве-

та. Бусин других цветов очень мало: по одной голубого и зеленого цветов. Их диаметр — 0,2—0,5 см, высота — 0,7—1,2 см. Датируются они X—XII вв. (рис. 2:5, 6, 25, 37—42); д) лимоновидные бусины (80 экз. из 6 мест). Большинство бусин этого типа маленькие — диаметром 0,5—0,6 см, часто двух-, трех- или четырехзвездные, желтого или темно-синего цвета, некоторые посеребренные. Большинство этих бусин, датируемых X—XI вв., обнаружено в городище Каукай (рис. 1:19, 20—23); е) битрапецидальные бусины (30 экз. из 13 мест) диаметром 1,9 см, высотой 0,6—1,4 см, синего (12 экз.), зеленого (10), голубого (4) и белого (2) цветов. Все изготовлены из полупрозрачного стекла. Битрапецидальные бусины обнаружены не только в погребениях людей, но и в захоронениях коней (Пакапяй, Пакальнишкай). Бусины этого типа датируются в основном IX—XI вв., но эта форма продолжала бытовать до XV—XVI вв. (рис. 1:13—15); ж) бисер, представляющий собой маленькие зонные бусины, диаметр которых не превышает 0,3—0,4 см. Они бывают желтого, реже зеленого цвета. Некоторые бусины рубленые (Страгнай). Бисером украшались головные уборы, одежда, берестяные коробочки. Датируются они с VIII до XIII, даже до XV в.; з) позолоченные и посеребренные (рис. 1:23) бусины. Большинство их формы лимона, зонные или цилиндрические, реже — бочонкообразные. Диаметр — 0,6—0,8 см. Встречаются в самых богатых женских погребениях. Датируются IX—X вв.

2. Ребристые бусины (около 600 экз.). По форме они разделяются на 3 типа: а) кольцеобразные или зонные (около 190 экз.) из непрозрачного или полупрозрачного темно-синего стекла (179 экз.), лишь четыре бусины голубого цвета и семь светло-зеленых. Диаметр — 0,8—0,9 см, высота — 0,5—0,6 см. Кольцеобразные бусины датируются X—XI вв. (рис. 1:26); б) цилиндрические ребристые бусины (200 экз.) изготовлены из темно-синего непрозрачного стекла, лишь 25 экз. — из полупрозрачного стекла. Диаметр — 0,5—1,2 см, высота — 0,9—1,6 см. Такие бусины датируются VIII—X вв. (рис. 1:26, 30); в) бочонкообразные и эллипсоидальные (около 100 экз.) из непрозрачного или полупрозрачного стекла. Диаметр — 0,5—0,6 и 0,8—0,9 см, высота — 0,7—0,8 и 0,9—1,8 см. Датируются X—XI вв. (рис. 1:28, 29);

г) одна темно-синяя непрозрачная бусина винтообразной формы (обнаружена в Страгнай).

3. Многогранные бусины (31 экз. из 11 местонахождений) — непрозрачные темно-синие, зеленые, желтые и фиолетовые (рис. 1:32, 33). Датируются VIII—XII вв. В некоторых местах (Гальвичай) продолжали бытовать до XV—XVI вв.

II. Разноцветные бусины (около 200 экз.) изготовлены из непрозрачного или прозрачного стекла, поверхность их покрыта разными узорами: петельками, спиральками, глазками и т. д. По форме почти все одинаковые: шаровидные или зонные, реже — цилиндрические. На основании орнамента разноцветные бусины можно разделить на три типа: а) гладкие с рельефной спирально-волнистой инкрустацией (около 180 экз.) (рис. 1:45—46, 52—53). Диаметр их от 0,8 до 2 см. Почти все бусины этой группы черного цвета, непрозрачные. Инкрустация волнистой спиралью от одного до другого отверстия белого (Каукай, Паланга, Лайвай), желтого (Паулайчай, Лаздининкай), реже зеленого (Никелай) и даже фиолетового (Паланга) цветов. Датируются VIII—IX вв. н. э.; б) гладкие бусины из полупрозрачного стекла со врезанным зигзагом (7 экз.) (рис. 1:55, 57). Форма зонная и цилиндрическая, диаметр — 1—1,4 см, высота — 1,1—2,4 см. Украшены зеленой, красной, желтой и синей инкрустацией; в) глазчатые бусины (70 экз.) черного, темно-синего, красного, зеленого цветов с многоцветной инкрустацией. На корпусе — три глазка, окруженных петелькой (рис. 1:43, 48—51, 54). Иногда глазки обрамлены ресничками, вправлены в выемку в корпусе бусины и гладко заполированы. Орнамент выполнен стеклом в 2—4 краски (зеленой, белой, красной, голубой). Диаметр некоторых бусин — 0,3—0,6 см, других — 0,8—1,5 см. Датируются VIII—IX вв.

Найденные на территории Литвы бусины, судя по обнаруженному вместе с ними погребальному инвентарю, можно отнести к трем хронологическим этапам: VIII—IX вв.—бисер

и разноцветные; IX—X — позолоченные и посеребренные и ребристые; X—XII и даже XIII вв. — зонные, бочонкообразные, лимонные, битрапецидальные, часть ребристых и многогранные.

Стеклянные бусы в Литве употреблялись главным образом в качестве украшения, так как почти все они обнаружены в женских погребениях (здесь найдены целые ожерелья и отдельные экземпляры). Реже они встречаются в мужских захоронениях. Следует отметить, что бусы найдены лишь в богатых погребениях.

Основная масса стеклянных бусин концентрируется в северо-западной части Литвы, особенно много их около моря. В некоторых памятниках их обнаружено особенно много, например, в Страгнай — 700, в Паланге, где в 47 из 374 исследованных погребений обнаружены бусы — 1500 экз. Вторая область выделяется в дельте Нямунаса близ Шилуте (400 экз.). Третья область — Центральная Жемайтия, где бусины обнаружены почти в каждом исследованном могильнике, но в небольшом количестве — по 2—4 экз. (рис. 2). Аналогично положение и в Северной Литве, где в четырех местах найдено 20 экземпляров. Бусы обнаружены и в Восточной, Центральной и Южной Литве.

Топография находок стеклянных бус позволяет констатировать, что области их распространения (VIII—X вв.) связаны с крупнейшими торговыми магистралями и торговыми центрами, большая часть бус привезена из других стран. Бусы, относимые к VIII—X вв. (многоцветные, посеребренные, лимонные), поступали с Ближнего Востока и из Византии, некоторые могли попасть и из Западной Европы. Остальные бусы близки русским изделиям, поэтому можно полагать, что они привезены из Древней Руси. Бусины некоторых типов, например, темно-синие ребристые, по всей вероятности, местного производства. В Литве они обнаружены в погребениях, относящихся к IX в.

LIETUVOS II—V a. PLOKŠTINIŲ KAPINYNŲ ŽMONĖS (ANTROPOLOGINĖ APYBRAIŽA)

G. CESNYS

I tūkstantmečio pirmosios pusės Lietuvos gyventojai mirusiuosius laidotojo dvejopai — pilkapiuose ir plokštinuose kapinynuose, kurių pagal kapo konstrukciją ir jėapes skirti keli tipai. Laidoseną neabejotinai reikia laikyti vienu kon-

servatyviausių papročių, atspindinčių tam tikros genties tikėjimus, pažiūras į pomirtinį gyvenimą. Ji kito, keičiantis ūkiui, socialiniams santykiams ir ideologijai, tačiau nepaskutinį vaidmenį jos raidoje galėjo vaidinti izoliacijos ir miksijos